

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

КОЦУК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спеціальність: 106 Географія

Освітньо-професійна програма: Географія

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

СОСНИЦЬКА ЯРОСЛАВА СЕРГІЇВНА,

кандидат географічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри фізичної географії

від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

проф. Погребський Тарас Георгійович

ЛУЦЬК – 2025

Анотація

Кошук О.В. Сільськогосподарське виробництво Рівненської області. –
На правах рукопису.

Кваліфікаційна робота бакалавра, спеціальності 106 «Географія», освітньо-професійної програми «Географія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025 р.

У роботі здійснено суспільно-географічне дослідження та аналіз територіальних особливостей, характеристик та специфічних рис сучасного стану сільськогосподарського виробництва та прогнозування перспектив галузі у Рівненській області.

Наукове дослідження зосереджене на вивченню сільськогосподарського виробництва Рівненської області. Для розкриття даної теми було: вивчено теоретико-методологічні аспекти дослідження сільського господарства, дано характеристику природно та суспільно-географічним факторам формування сільського господарства, виявлено сучасні тенденції розвитку сільського господарства у регіоні, проаналізовано структуру рослинництва та тваринництва в області та у регіональному розрізі, здійснено характеристику структури посівних площ під різними типами сільськогосподарських культур, здійснено оцінку внесення мінеральних добрив, виявлено проблеми та перспективи розвитку галузі у регіоні дослідження.

У галузі сільськогосподарського виробництва Рівненської області спостерігаються такі тенденції: 1) у продовж останніх п'яти років збільшилась урожайність продукції рослинництва; 2) збільшились площі посівів під зерновими культурами; 3) зросло поголів'я птиці, свиней, овець, кіз; 4) у сільськогосподарських підприємствах збільшено виробництво м'яса на 23% і молока на 11%; 5) збільшується фінансування даного сектору економіки; 6) проводжуються новітні технології та дієве ведення сільського господарства.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, сільське господарство, рослинництво, посівні площі, урожайність, мінеральні добрива,

поголів'я, сектор економіки, Рівненська область, сільськогосподарські культури.

SUMMARY

Koshchuk O.V. Agricultural production of the Rivne region. – Manuscript rights.

Bachelor's thesis, speciality 106 'Geography', educational and professional programme 'Geography'. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The paper presents a socio-geographical study and analysis of territorial features, characteristics and specific features of the current state of agricultural production and forecasting of the industry's prospects in the Rivne region.

The research focuses on the study of agricultural production in Rivne region. In order to reveal this topic, the theoretical and methodological aspects of agricultural research were studied, the natural and socio-geographical factors of agricultural formation were characterised, current trends in agricultural development in the region were identified, the structure of crop and livestock production in the region and in the regional context was analysed, the structure of sown areas under different types of crops was characterised, the application of mineral fertilisers was assessed, problems and prospects were identified

The following trends are observed in agricultural production in Rivne region: 1) over the past five years, the yield of crop production has increased; 2) the area under grain crops has increased; 3) the number of poultry, pigs, sheep, goats has increased; 4) agricultural enterprises have increased meat production by 23% and milk production by 11%; 5) funding for this sector of the economy is increasing; 6) the latest technologies and efficient farming are being implemented.

Keywords: agricultural production, agriculture, crop production, sown areas, yields, mineral fertilisers, livestock, economic sector, Rivne region, crops.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	5
1.1. Сільське господарство як галузь економіки.....	5
1.2. Методичні аспекти дослідження сільського господарства області.....	9
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	14
2.1. Природно-географічні передумови формування сільського господарства.....	14
2.2. Суспільно-географічні фактори розвитку сільського господарства.....	19
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	23
3.1. Сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва у регіоні.....	23
3.1.1. Вирощування продукції рослинництва.....	27
3.1.2. Виробництво продукції тваринництва.....	42
3.2. Проблеми та перспективи розвитку галузі у Рівненській області.....	45
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність роботи. Сільськогосподарське господарство було та залишається перспективною галуззю економіки країни та Рівненської області зокрема. У світлі сьогоденних подій надважливо вивчати вплив географічних та соціально-економічних чинників сільського господарства на економіку країни. Впродовж останніх декількох років у дану галузь впроваджуються новітні технології, методи ведення господарства, підходи до виробництва продукції рослинництва та тваринництва. Тому дослідження сільськогосподарського виробництва у регіоні та його тенденцій є актуальною темою сьогодення.

Метою дослідження є суспільно-географічна характеристика сільськогосподарського виробництва Рівненської області, окреслення проблем та перспектив його розвитку.

Для досягнення цілей роботи, були поставлені наступні **завдання**:

- 1) окреслити теоретико-методичні аспекти дослідження сільського господарства;
- 2) виявити вплив природно-географічних факторів на розвиток сільського господарства Рівненської області;
- 3) проаналізувати вплив соціально-економічних чинників на особливості функціонування сільськогосподарського виробництва регіону;
- 4) охарактеризувати сучасний стан та тенденції розвитку рослинництва та тваринництва у Рівненській області;
- 5) виявити проблеми та перспективи розвитку сільського господарства в регіоні дослідження.

Об'єкт дослідження – сільське господарство Рівненської області

Предмет дослідження – просторові відмінності та сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва Рівненської області.

В ході виконання роботи використовувались такі **методи дослідження**: історичний, аналізу та синтезу, узагальнення, контент-аналіз, порівняльний, статистичний, системний підхід тощо. Вони дали змогу провести комплексний

суспільно-географічний аналіз сільськогосподарського виробництва Рівненської області.

Наукова новизна отриманих результатів: всебічно розкрито сучасний стан розвитку галузей сільського господарства Рівненській області, створено серію картосхем, що відображають сучасний стан галузей рослинництва адміністративних районів Рівненської області, обґрунтовано перспективні напрямки розвитку галузей сільського господарства регіону.

Практичне значення одержаних результатів:

- запропоновані шляхи оптимізації сільськогосподарського виробництва Рівненської області можуть бути використанні при складанні прикладних програм розвитку регіону органами управління;
- окремі частини кваліфікаційної роботи можуть бути використанні у навчально-виховному процесі вищих освітніх закладах.

Апробація матеріалів роботи. Окремі результати дослідження опубліковано у збірнику наукових статей Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 15–16 травня 2025 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. 215 с.

Обсяг і структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел (38 найменування), додатків, викладена на 50 сторінках друкованого тексту. Загальна кількість сторінок – 65.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сільське господарство як галузь економіки.

Важливе місце структури господарського комплексу та в цілому галузі економіки займає сільське господарство. Даним видом господарської діяльності людство займалося споконвіків. У розрізі часу сільське господарство являється потужною галуззю яке забезпечує населення фінансами, продовольством, та сировиною для промисловості[5].

Сільське господарство — одна з найважливіших галузей матеріального виробництва; вирощування сільськогосподарських культур і розведення сільськогосподарських тварин з метою одержання продовольства для населення та сировини для промисловості. Включає галузі землеробства і тваринництва[32].

У сьогоденні сільське господарства є складною, цілісною системою природних, соціальних, економічних та технічних чинників[6,7].

Аграрна сфера виступає потужним стимулятором формування ринкових відносин у нашій країні, що зумовлено двома ключовими факторами. По-перше, вона характеризується інтенсивною конкуренцією між численними самостійними господарськими суб'єктами, які спеціалізуються на виробництві продукції землеробства та скотарства. По-друге, у найближчому майбутньому цей сектор має всі передумови стати провідним джерелом експортних надходжень завдяки значним площам сільськогосподарських угідь та високоякісним ґрунтам.

Земельні ресурси становлять фундаментальний засіб виробництва в аграрній галузі, одночасно виконуючи функцію об'єкта трудової діяльності, який завдяки своїй природній родючості забезпечує можливість культивування рослин. Таким чином, земля представляє собою природний ресурс, що утворює основу всього сільськогосподарського виробництва.

Аграрний сектор розглядається як складний комплекс технологічно та організаційно пов'язаних напрямів, які в сукупності формують збалансовану, цілісну та структурно завершену систему. Функціональна побудова цієї системи спрямована на стабільне збільшення обсягів продовольчої продукції в галузях землеробства та тваринництва. Кожен напрям аграрного виробництва являє собою сукупність підприємств, що спеціалізуються на випуску певних видів однотипної продукції або наданні послуг, які задовольняють конкретні потреби населення в харчових продуктах, а промислових галузей – у сировинних матеріалах.

Рослинництво становить одну з фундаментальних галузей аграрного сектору, основним завданням якої є культивування рослин для отримання продукції рослинного походження. Ця галузь забезпечує населення харчовими продуктами, тваринництво – кормовими культурами, а численні промислові сектори, включаючи харчовий, комбікормовий, текстильний, фармацевтичний та парфумерний, – рослинною сировиною. Існує тісний взаємозв'язок між рослинництвом та тваринництвом.

Метою тваринництва є розведення та утримання сільськогосподарських тварин для виробництва відповідної продукції. Продукція цієї галузі використовується як харчові продукти для людей, зокрема м'ясо, молочні вироби, яйця, так і як сировина для харчової та легкої промисловості.

Аграрне виробництво об'єднує два основні напрями – рослинництво та тваринництво, що призводить до виділення економіки рослинництва й економіки тваринництва, а також їхніх складових компонентів: економіки зернового виробництва, овочівництва, свинарства, скотарства, птахівництва тощо. Під економікою відповідного напрямку розуміють його матеріально-технічну основу, ресурсний потенціал, продуктивність виробничих процесів та інші індикатори, що відображають стан розвитку господарства та його специфічні особливості в конкретній галузі.

Аграрна сфера як галузь економіки представлена різноманітними формами господарювання, включаючи фермерські господарства, приватні аграрні

підприємства, підприємства колективної форми власності та інші організаційні структури.

Центральне місце аграрного сектору в економічній системі країни підтверджується тим фактом, що споживачі витрачають значну частину своїх доходів на придбання продуктів харчування та товарів повсякденного вжитку, виготовлених з аграрної сировини. Крім того, сільське господарство функціонує як сировинна база для інших промислових галузей, особливо легкої та харчової промисловості. В аграрному секторі, подібно до інших сфер господарської діяльності, відбувається безперервний розвиток, що призводить до підвищення ефективності сільськогосподарської праці та дозволяє з меншими трудовими ресурсами виробляти більші обсяги аграрної продукції.

Сільське господарство генерує робочі місця та сприяє зниженню рівня бідності населення. Це сфера матеріального виробництва, яка має критичне значення для забезпечення населення продовольством, а промисловості – необхідною сировиною. Розвиток аграрної галузі є життєво важливим фактором становлення всіх секторів української економіки[26].

Сільське господарство постає як фундаментальний стовп національної економічної системи, що виходить далеко за межі простого виробництва продуктів харчування. Це складний, багатогранний комплекс, який забезпечує продовольчу незалежність держави, формує її економічний потенціал та відіграє критичну роль у соціально-економічному розвитку країни. Галузь органічно поєднує два взаємопов'язаних під сектори: рослинництво та тваринництво, які спільно створюють потужну виробничу екосистему, здатну не лише задовольняти внутрішні потреби, але й формувати значний експортний потенціал.

Стратегічне значення сільського господарства виявляється в його здатності впливати на широкий спектр суспільних процесів: від забезпечення продовольчої безпеки до підтримки сільських територій і збереження традиційного укладу життя. Водночас галузь перебуває під постійним впливом складних зовнішніх чинників – кліматичних змін, економічних флуктуацій,

геополітичної нестабільності – що вимагає неперервної адаптації та впровадження інноваційних підходів у виробництво.

Сучасний аграрний сектор дедалі більше трансформується завдяки цифровим технологіям, штучному інтелекту та передовим біотехнологічним рішенням. Цифровізація управління, впровадження систем точного землеробства, автоматизація виробничих процесів відкривають принципово нові можливості для підвищення ефективності, зниження собівартості та покращення якості сільськогосподарської продукції. Особливого значення набувають також екологічні аспекти виробництва, соціальна відповідальність та сталий розвиток.

Ключова роль держави полягає у створенні сприятливого інституційного середовища: формуванні ефективної аграрної політики, яка включає фінансову підтримку виробників, розвиток сільської інфраструктури, захист вітчизняного товаровиробника та стимулювання інновацій. Важливими напрямками є підтримка малого та середнього фермерства, забезпечення доступу до кредитних ресурсів та сприяння експортній діяльності.

Глобальна інтеграція аграрного сектору відкриває нові горизонти: експорт сільськогосподарської продукції формує значну частку валютних надходжень, а конкурентоспроможність виробників дедалі більше залежить від здатності відповідати міжнародним стандартам якості та екологічності. Сільське господарство перетворюється на високотехнологічну галузь, яка потребує постійного оновлення знань, впровадження інновацій та гнучкості в управлінні.

У підсумку, сільське господарство є набагато більшим, ніж просто економічна галузь – це складна соціально-економічна система, яка формує основи національної стійкості, забезпечує продовольчу безпеку, підтримує сільські громади та є потужним інструментом сталого розвитку держави. Його ефективність залежить від здатності поєднувати ринкові механізми, науково-технічний прогрес, державне регулювання та соціальну відповідальність, формуючи конкурентоспроможний, інноваційний та соціально орієнтований аграрний сектор.

Отже, сільське господарство веде роль у національній економіці, гарантує продовольчу безпеку, забезпечує промисловість сировиною та створює робочі місця. Галузь об'єднує рослинництво і тваринництво, які формують виробничу систему, здатну задовольнити внутрішній попит і разом розвивати експортний потенціал країни. Сучасний аграрний сектор активно трансформується за рахунок впровадження інновацій, цифрових технологій і державної підтримки, проте водночас стикається з такими викликами, як глобалізація, зміна клімату та необхідність забезпечення сталого розвитку. Ефективність галузі розвивається здатністю поєднувати ринкові механізми, інноваційні підходи та соціальну відповідальність, що підкреслює її стратегічну важливість для економіки та суспільства.

1.2. Методичні аспекти дослідження сільського господарства області.

Сільське господарство є складним об'єктом суспільно-географічних досліджень і потребує цілісної системи методів наукового пізнання, що відображає його світоглядний, міждисциплінарний.

У дослідженні важливу роль відіграє світоглядний підхід, зокрема метод матеріалістичної діалектики. Практичне вміння передбачає здатність обґрунтовано обирати об'єкти вивчення, здійснювати аналіз і узагальнення фактів та явищ сучасної об'єктивної реальності, прогнозувати напрями їх розвитку, формулювати обґрунтовані висновки й ефективно застосовувати їх у практичній діяльності.

Такий підхід не лише визначає загальну методологічну базу дослідження процесів у сільському господарстві, а й слугує основою для залучення широкого спектра міждисциплінарних та спеціалізованих методів у вивченні питань територіальної організації агропромислового комплексу[31].

Серед суспільно-географічних дослідженнях сільського господарства регіону можна виділити такі етапи: підготовчий, вплив природно- і суспільно-географічних чинників на галузі сільського господарства, системно-структурний аналіз, обґрунтування наявних перспектив розвитку об'єкта досліджень. В

період підготовчого етапу проводиться вибір і обґрунтування теми дослідження, визначається об'єкт і предмет дослідження, формується мета і завдання, вибираються основні методи дослідження і тому подібне.

На другому етапі дослідження оцінюється вплив різних умов і складових на формування та функціонування сільського господарства Рівненської території. Дослідження природно-географічних факторів нині є важливим, оскільки ці фактори впливають на формування галузей сільського господарства. Важливо розпізнавати показники рельєфу, а саме крутизна схилу та особливості мікрорельєфу. Вплив рельєфу відчувається в розміщенні і конфігурації сільськогосподарських угідь, кліматичні умови, способи їх оранки, наявність пасовищ та кормової бази. Суттєвими елементами клімату території є: загальна кількість позитивних температур, середні температури найтеплішого і найхолоднішого місяців, середньорічна температура, кількість опадів, висоти снігового покриву, вологість повітря, напрямки та швидкість вітру тощо.

Одним із найважливіших факторів розвитку рослинництва яке у свою чергу впливає на галузь тваринництва є ґрунтові ресурси. Велике значення має дослідження земельних ресурсів, рівень використання яких якісніше виявляється через склад земельного фонду. На розвиток галузей сільського господарства впливають суспільно-географічні чинники, до яких належать: економіко-географічне положення території, демографічні показники, трудові та чисельні ресурси, рівень доходів населення та їх платоспроможність, рівень розвитку ринку земель, рівень науково-технічного розвитку та інші фактори.

Третій – системно-структурний етап займає центральне місце у комплексі дослідницьких процесів, вимагаючи застосування різноманітних методологічних підходів і спеціалізованих методів. На цьому етапі відбувається всебічний аналіз сільськогосподарської галузі через призму таких значущих показників:

- кількісні параметри та динаміка різних категорій аграрних суб'єктів (сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та особистих підсобних господарств населення);
- середні площі сільськогосподарських угідь для кожної категорії господарств;
- композиція посівних площ та її еволюція протягом досліджуваного періоду;
- обсяги та динаміка виробництва сільськогосподарських культур, їхні валові збори, площі посівів та середня продуктивність з гектара, а також просторові відмінності цих показників у розрізі різних категорій господарств;
- економічна ефективність виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах, виражена через показники рентабельності.

Цей етап забезпечує глибинне розуміння структурних особливостей та функціональних зв'язків у сільському господарстві, створюючи основу для формування стратегічних рішень та прогнозування галузевого розвитку[36].

На завершальному, четвертому, етапі здійснюється прогноз розвитку рослинництва регіону, окреслюються проблеми та перспективи розвитку галузі.

Найефективнішими серед загальнонаукових методів є системний підхід, структурний аналіз і синтез, районування, картографування, статистико-економічний, математико-географічного моделювання, балансовий і нормативний[38].

Перевага системного підходу в аграрній сфері полягає в цілісному баченні сільського господарства як складного динамічного організму з чітко окресленими кордонами. Такий метод дозволяє структурувати галузь на окремі компоненти та відстежувати функціональні взаємозв'язки між ними. Він забезпечує визначення параметрів і кількісних характеристик елементів системи на основі попередньо встановлених якісних показників, серед яких: територіальна концентрація, спеціалізація, комплексність, пропорційність та ефективність управління. Цей підхід також сприяє розробці галузевих стандартів

та практичному впровадженню наукових досягнень. Для реалізації цієї концепції було розроблено функціональну схему об'єкта дослідження.

Поєднання структурного аналізу та синтезу забезпечує виявлення функціональних процесів досліджуваного об'єкта через ідентифікацію окремих структурних елементів та дослідження їхньої взаємодії. Географічна спеціалізація становить фундамент рослинницької галузі. Застосування структурного синтезу дозволяє формувати принципи та критерії для класифікації сільськогосподарських процесів, що необхідно при роботі з різноманітними моделями (картографічними, геоматематичними, статистичними) для оптимізації функціональних структур[22].

Методи агропромислового районування та регіональної типізації сільськогосподарських і агропромислових підприємств дають можливість виокремити ключові елементи регіональної структури та встановити ієрархічну систему суб'єктів управління[1].

Картографічне моделювання є потужним інструментом наукового відображення просторового розташування та взаємовпливу різних галузей рослинництва. Цей метод враховує специфіку фізико-географічних умов, наявні ресурси та суспільно-географічні чинники, створюючи комплексну картину аграрного виробництва.

Для аналізу взаємозв'язків між різними напрямками рослинництва ефективно застосовуються географо-математичні та статистико-економічні підходи. Вони дозволяють визначити силу взаємовпливу окремих факторів, оцінити різні типи сільськогосподарських і агропромислових підприємств та оптимізувати структуру виробників агропродовольчої продукції в межах первинних агропромислових комплексів і сировинних районів. Методологічний арсенал включає попарну та множинну кореляцію, кластерний і факторний аналіз, розпізнавання образів та інші інструменти.

Серед зазначених методів особливу цінність має концепція сільськогосподарського та промислового обігу (географічний конвеєр). Цей підхід формує технічну основу для аналізу просторових зв'язків між різними

ланками виробництва сільськогосподарських культур та оцінки їхньої ефективності. Він також дозволяє ідентифікувати товарні комплекси та їхню структуру[34].

У дослідженнях широко використовуються класичні методи техніко-економічного обґрунтування, порівняльно-географічної ідентифікації, а також історичний, літературний та експедиційний підходи.

Для прогнозування розвитку рослинництва як складової агропромислового комплексу найчастіше застосовують методи балансування та регулювання в поєднанні з геоматематичними та іншими аналітичними інструментами. При оцінюванні функціональності досліджуваного об'єкта найдоцільніше спиратися на три ключові критерії ефективності – соціальний, економічний та екологічний.

Отже, суспільно-географічне дослідження рослинництва у регіоні пропонується проводити поетапно: 1) підготовчий (вивчення теоретичних аспектів галузі); 2) виявлення впливу природно- і суспільно-географічних умов і факторів на виробництво продукції рослинництва; 3) проведення системно-структурного аналізу; 4) обґрунтування перспектив розвитку сільськогосподарського виробництва. Кожен з цих етапів потребує того чи іншого наукового методу дослідження.

Узагальнюючи, суспільно-географічне дослідження сільського господарства регіону потребує комплексного підходу, що включає аналіз впливу природних і соціально-економічних чинників, системно-структурний аналіз галузі та прогнозування її подальшого розвитку. Застосування різноманітних наукових методів дозволяє глибоко дослідити структуру, просторову організацію та ефективність аграрного виробництва, а також розширити перспективні напрями розвитку з урахуванням соціальних, економічних та екологічних критеріїв.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-географічні передумови формування сільського господарства.

Територія Рівненської області вирізняється переважно рівнинним ландшафтом із характерним висотним діапазоном від 125 метрів на північних ділянках до 370 метрів на південно-західних територіях. За показником середньої висоти над рівнем моря (184 м) регіон посідає найнижчу позицію серед усіх областей України. Специфічний перебіг геологічних процесів та еволюція платформних структур, особливо у мезокайнозойський період, сформували унікальну морфологічну стратифікацію території, що проявляється у виразній послідовності ландшафтних комплексів з півночі на південь: Поліська низовина переходить у Волинську височину, далі простягається рівнина Малого Полісся, а на крайньому півдні прослідковується північний край Подільського плато. Кожна з цих морфоструктур характеризується особливими гіпсометричними параметрами та оригінальними формами рельєфу, що виникли внаслідок тривалої взаємодії ендегенних та екзогенних факторів рельєфоутворення.

Критичний аналіз геоморфологічних особливостей регіону дозволяє констатувати, що домінування рівнинних форм рельєфу створює сприятливі передумови для розвитку аграрного сектору економіки. Водночас варто підкреслити, що морфологічна диференціація території зумовлює необхідність диверсифікації агротехнічних методів та технологій обробітку ґрунту відповідно до локальних ландшафтних особливостей[13].

Кліматичні умови області характеризуються як помірно континентальні з ознаками достатнього зволоження. Зимовий період відзначається відносною м'якістю температурного режиму та регулярними відлигами, тоді як літній сезон поєднує комфортний температурний діапазон із достатньою кількістю

атмосферних опадів, що формує оптимальний гідротермічний баланс для вегетації сільськогосподарських культур та розвитку природної рослинності.

Рівненська область відзначається комфортними кліматичними умовами для проживання населення, хоча географічне розташування та специфіка циркуляції атмосфери подекуди створюють підґрунтя для формування екстремальних метеорологічних явищ, котрі набувають інколи руйнівного характеру та спричиняють суттєві економічні втрати. Безперечно, метеорологічні параметри, кліматичні особливості та гідрологічний режим мають всеохоплюючий вплив на різноманітні аспекти людської життєдіяльності.

Комплексний моніторинг метеорологічних показників здійснюється щодня Рівненським обласним центром з гідрометеорології на мережі спостережних пунктів регіону (Рівне, Дубно, Сарни). Інструментальні спостереження охоплюють термічний режим, режим зволоження та широкий спектр небезпечних атмосферних явищ – від електричних розрядів та градобою до штормових вітрів, інтенсивних снігопадів, ожеледиці та туманів. Отримані емпіричні дані систематизуються та піддаються аналітичному опрацюванню, трансформуючись у прогностичні матеріали та превентивні сповіщення щодо потенційних небезпечних явищ, водночас поповнюючи метеорологічний архів і формуючи довготривалі кліматичні ряди[13].

Багаторічний термічний режим території характеризується порівняною стабільністю середньорічних показників з незначною просторовою диференціацією: від 6,6-6,9°C у північно-східному секторі до 7-7,5°C у південно-західній частині області[18].

У річному термічному циклі мінімальні температурні показники фіксуються у лютому із середньомісячними значеннями -1...-2°C. Абсолютний температурний мінімум досягав -19,8°C (зафіксовано 12 січня 2022 року на АМСЦ Рівне). Температурний максимум припадає на серпень із середньомісячним показником +21°C, при цьому абсолютний річний максимум становив +33,1°C (zareestrovano 29 червня 2023 року на метеостанції Сарни).

Кліматична специфіка року проявилася через стійку додатну температурну

аномалію – середньомісячні показники перевищували кліматичну норму на 1-4°C. Виняток становили квітень, травень та вересень, коли середньомісячна температура була на 1-3°C нижчою за багаторічну норму. Березень, липень та листопад характеризувалися термічним режимом, наближеним до нормативних значень.

Режим зволоження демонстрував просторову неоднорідність: у центральній частині області річна сума опадів (790 мм) перевищила кліматичну норму на 30%, тоді як на решті території спостерігалися показники, близькі до багаторічних значень – 607-612 мм, що становить 94-99% від норми.

Опади зосереджені в теплі періоди року (досягають 425-475 мм з квітня по жовтень), з явним максимумом в липні (80-95 мм). У березні випадає найменше опадів (приблизно 30 мм). В окремі роки максимальна місячна кількість опадів може досягати 200-250 мм, а добова - 120-170 мм. У цьому районі часто бувають зливи та сильні дощі, кількість опадів за короткий проміжок часу може досягати понад 100 мм. Такі опади були катастрофічними, завдали численних порушень природі та завдали величезних збитків народному господарству.

Ґрунтовий покрив Рівненської області характеризується значною гетерогенністю, що зумовлює регіональну диференціацію аграрного виробництва та визначає його спеціалізацію в окремих територіальних комплексах.

Дерново-підзолисті ґрунтови утворення сформувались переважно під впливом лісових біоценозів із розвиненим трав'янистим покривом. Їхня типологічна диференціація базується на інтенсивності підзолистого процесу, що дозволяє виокремити приховано-, слабо- та середньопідзолисті різновиди. Істотний модифікуючий вплив на ґрунтогенез здійснюють материнські породи, що спричиняє формування піщаних, глинисто-піщаних та супіщаних варіацій дерново-підзолистих ґрунтів.

Домінуючою характеристикою даного типу ґрунтів виступає їх легкий гранулометричний склад із переважанням піщаних та зв'язно-піщаних фракцій. Агрохімічні властивості відзначаються підвищеною кислотністю ґрунтового

розчину та несприятливим водно-повітряним режимом, що характеризується залежністю волого-забезпечення від атмосферних опадів. Це створює ризики для вегетації сільськогосподарських культур. Відсутність стійкої структури, низька поглинальна здатність, незначна буферність та дефіцит гумусу спричиняють нестабільність поживного режиму.

Незважаючи на агрономічні обмеження, значне поширення дерново-підзолистих ґрунтів, особливо на межиріччях та на першій надзаплавній терасі Полісся, визначає їх активне залучення до сільськогосподарського виробництва, про що свідчить висока розораність (понад 60%).

Опідзолені ґрунти приурочені переважно до південної частини регіону, де сформувались на лесоподібних субстратах у лісостеповій зоні, займаючи вододільні плато та їх схиліві елементи Волинської височини. Ґрунтогенез цього типу ґрунтів відбувався під комбінованим впливом підзолистого та чорноземного процесів, що зумовило формування еволюційного ряду: ясно-сірі, сірі опідзолені, темно-сірі опідзолені та чорноземи опідзолені.

Сірі опідзолені ґрунти є найпоширенішими в області (близько 123 тис. га) та характеризуються значною кислотністю, що негативно впливає на структуру орного шару, обумовлюючи його розпиленість, схильність до запливання та утворення кірки. Такі властивості, разом із низьким вмістом гумусу, знижують природну родючість. Незважаючи на це, високий рівень розораності (82%) свідчить про ефективне використання цих ґрунтів для вирощування зернових, овочевих культур та для створення кормової бази тваринництва.

У темно-сірих опідзолених ґрунтах підзолистий процес проявляється менш інтенсивно, що зумовлює вищий вміст гумусу (2,2-3,0%). Це забезпечує кращі агрономічні характеристики та пояснює надзвичайно високий рівень розораності (понад 92%). Їхня загальна площа в регіоні перевищує 72 тис. га.

Мінімальний прояв підзолистих процесів спостерігається у чорноземів опідзолених, які займають майже 62 тис. га. За морфологічними особливостями, фізико-хімічними властивостями та потенційною родючістю вони наближаються

до типових чорноземів, що визначає їх найвищу агрономічну цінність серед ґрунтів області[11].

Типові чорноземи займають значну частину території області. Вони сформувалися на лесових відкладах Волинських гір під трав'яною рослинністю, такою як степи й луки, і охоплюють близько 42 тис. гектарів. Найчастіше ці ґрунти використовуються для вирощування озимої пшениці, особливо ефективно — із застосуванням фосфорних добрив. Розораність таких ґрунтів перевищує 95%, однак їх змивність відносно низька. Це зумовлено обмеженим розвитком додаткового шару ґрунту на відміну від потенційної бази ерозії в регіоні.

Лучні та чорноземні ґрунти поширені по всій території області. Вони зазвичай залягають у понижених частинах рельєфу — в заплавах, днищах балок, а подекуди й на вищих ділянках, таких як тераси річок і нижні вододіли, особливо на Поліссі. Ці ґрунти формуються в умовах трав'яної рослинності на алювіальних та делювіальних відкладах, що мають підвищену водонасиченість у певні періоди[19].

Отже, Рівненська область характеризується рівнинним рельєфом із помірними висотами, що створює сприятливі умови для розвитку сільського господарства, але водночас потребує адаптації агротехнічних методів до локальних ландшафтів. Клімат регіону — помірно континентальний із достатнім зволоженням, загалом комфортний для життя і господарської діяльності, хоч і супроводжується періодичними небезпечними погодними явищами.

Ґрунтовий покрив області відзначається великою різноманітністю — від дерново-підзолистих до типових чорноземів — що впливає на спеціалізацію аграрного виробництва. Попри агрономічні обмеження окремих типів ґрунтів, більшість із них активно залучені до сільськогосподарського обробітку, що вимагає раціонального використання та адаптованих технологій ведення господарства.

2.2. Суспільно-географічні фактори розвитку сільського господарства.

Рівненська область розташована на північному заході України у межах Західно-Поліського регіону, охоплює східні частини Волинського Полісся, Волинської височини та малого Полісся і західну окраїну Центрального (Житомирського) Полісся. Межує з Волинською, Житомирською, Хмельницькою, Тернопільською, Львівською областями та Республікою Білорусь.

Область має вигідне територіально-географічне розташування із значним транзитним потенціалом. В області розташовані п'ять міжнародних пунктів пропуску. Територію області перетинають транспортні коридори: Критський транспортний коридор № 3 (Краківець – Львів – Рівне – Житомир – Київ), Критський транспортний коридор № 5 (Косини – Чоп – Стрий – Львів – Рівне – Сарни – Мінськ), Європа – Азія (Краківець – Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцеве – Ізварине) та Балтійське море – Чорне море (Ягодин – Ковель – Луцьк – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Умань – порти Чорного моря)[35].

За даними головного управління Держгеокадастру у області загальна площа земель області становить 2005,1 тис. га, з них 46,2 % займають сільсько-господарські угіддя, 40,2 % – ліси та інші лісовкриті площі, 3,0 % – забудовані землі, 5,3 % – відкриті заболочені землі, 1,6 % – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями), 1,5 % – інші землі, 2,2 % – території, покриті поверхневими водами. Структури земельного фонду області наведена в (департамент ст. 106)(Додаток А)

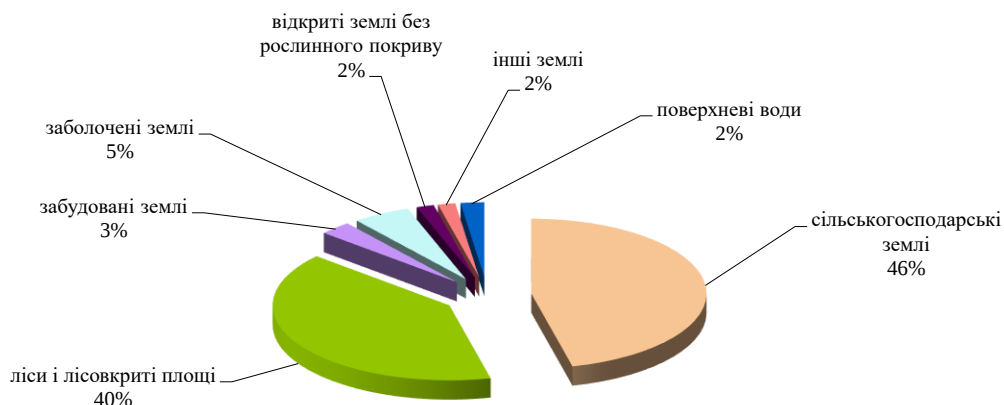

Рис 2.1. Структура земельного фонду області, 2023 р., %

Якість ґрунтів як ключовий екологічний індикатор залишається пріоритетним питанням для збереження природних ресурсів та добробуту людства. Рівненський проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів та якості продукції систематично здійснює комплексний моніторинг, що включає аналіз хімічного складу ґрунтів регіону: визначає концентрацію рухомого фосфору, обмінного калію, рівень рН, водну кислотність, вміст азоту, гумусу, суми увібраних основ, обмінного кальцію, магнію та сірки. Центр також проводить вимірювання радіологічного забруднення ґрунтів цезієм-137 та стронцієм-90.

Сучасні дослідження стану агропромислового комплексу свідчать про критичну ситуацію: істотне скорочення застосування органічних і мінеральних добрив, практичне припинення вапнування кислих ґрунтів, недостатнє впровадження протиерозійних заходів призвели до інтенсифікації процесів деградації ґрунтового покриття. Наслідком цього стало порушення балансу поживних елементів і гумусу, підвищення кислотності та посилення ерозійних процесів, що загалом негативно впливає на родючість земель [18,19].

Застосування мінеральних та органічних добрив відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективності аграрного сектору та досягненні високої врожайності. Це ключовий фактор відновлення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності та якості сільськогосподарських культур. Варто зазначити, що

нарощування обсягів внесення добрив дасть максимальний результат лише за умови загального підвищення агрокультури, вдосконалення комплексу технічних, організаційних та економічних складових виробництва. Сучасне сільське господарство, орієнтоване на стабільне зростання продуктивності, неможливе без системного використання мінеральних і органічних добрив та інших агрохімічних засобів.

Статистика 2023 року демонструє, що аграрні підприємства регіону внесли 39,7 тис. тон діючої речовини мінеральних добрив, включаючи 19,1 тис. тонн азотних, 1,4 тис. тон фосфорних, 6,4 тис. тон калійних і 12,8 тис. тонн комплексних добрив.

На кожен гектар посівних площ припало 134 кг NPK (поживних речовин), що перевищує середньоукраїнський показник у 110 кг. При цьому на удобрений гектар внесено 143 кг поживних речовин.

Мінеральними добривами було оброблено 276,9 тис. га, що складає 93,7% загальної посівної площі (порівняно з 282,5 тис. га або 92% у 2021 році).

Щодо органічних добрив, то під урожай 2023 року внесено 214,5 тис. тон, що становить 0,9 т/га загальної посівної площі або 9,2 т/га удобреної ділянки. Загальна площа, оброблена органічними добривами, склала 23,3 тис. га (7,9% від посівних площ), що демонструє зниження порівняно з 2019 роком, коли цей показник становив 33,7 тис. га (11% посівних площ). Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами області у 2019-2023 роках (Додаток Б)[13].

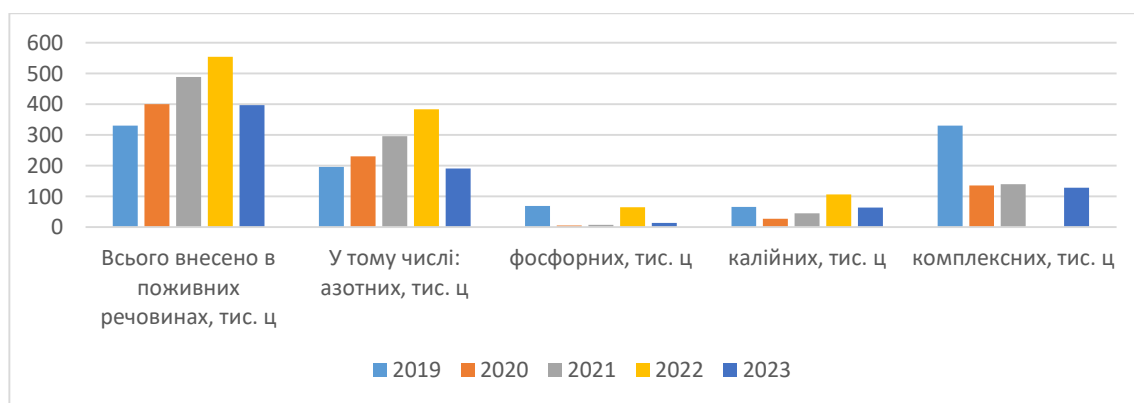

Рис.2.2 Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами області

У висновку варто зауважити, що Рівненська область має вигідне географічне положення, значний транзитний потенціал і різноманітну земельну структуру, де майже половину території займають сільськогосподарські угіддя, а понад 40% — ліси. Незважаючи на природні ресурси, регіон стикається з проблемами деградації ґрунтів через зменшення внесення добрив, відсутність вапнування та протиерозійних заходів. Хоча останніми роками зростає застосування мінеральних добрив, рівень внесення органіки знижується, що вимагає вдосконалення аграрних практик для відновлення родючості та сталого розвитку агросектору.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва у регіоні.

Рівненська область характеризується надзвичайно сприятливими природно-географічними та кліматичними передумовами для ведення сільського господарства, оскільки унікально поєднує у своїх межах три природні зони: Лісостеп, Полісся та Мале Полісся. Рельєфна структура регіону формується двома основними частинами – північно-західною в межах Поліської низовини та південною підвищеною територією, що належить до північної окраїни Волинсько-Подільської височини.

Загальний земельний фонд області становить 2 005,1 тисячі гектарів, при цьому майже половина території (922,2 тисячі гектарів або 46%) належить до сільськогосподарських угідь агропромислового комплексу. Природне зонування визначає сільськогосподарську спеціалізацію: лісостепова частина орієнтована на зерновиробництво з культивуванням сої, соняшнику, ріпаку, цукрового буряка та розвиток тваринництва, тоді як поліська зона зосереджується на вирощуванні зернових культур, картоплі та веденні тваринництва. Незважаючи на воєнні умови, регіон демонструє вражаючу стабільність у проведенні сільськогосподарських робіт[12].

У травні 2023 року всіма категоріями господарств було засіяно 410 тисяч гектарів ярих культур, що становило 98% від планових показників, включаючи повне виконання програми посіву кукурудзи на зерно та круп'яних культур, особливо гречки та проса. Технічні культури представлені цукровим буряком на площі 15,1 тисячі гектарів, соняшником – 39,6 тисячі гектарів та соєю – 59,8 тисячі гектарів[9].

У 2023 році відносно стабільна ситуація в регіоні та сприятливі погодні умови із відсутністю атмосферних опадів і підвищенням температури

забезпечили успішний весняний посів понад 50% запланованих ярих культур (230 тисяч гектарів), включаючи ячмінь, пшеницю, овес у сільськогосподарських підприємствах та активну посадку картоплі й овочевих культур в індивідуальних господарствах[33].

Економічні показники 2023 року свідчать про стійкість аграрного сектору: індекс виробництва валової продукції сільського господарства по всіх категоріях господарств становив 98,9% до попереднього року, по сільськогосподарських підприємствах – 94,2%, при очікуваному валовому зборі зернових культур 1,26 мільйона тон (фактично зібрано 1,24 мільйона тон станом на 1 грудня)[30].

Дослідження статистичних даних демонструє стабільну позитивну динаміку розвитку аграрного сектору Рівненської області. Протягом 2023 року всі категорії господарств регіону збільшили виробництво валової продукції на 5,6%, при цьому сільськогосподарські підприємства показали ще більш вражаючі результати з приростом 10,1% порівняно з 2019 роком. Посівні площі під сільськогосподарські культури у 2023 році становили 611,3 тисячі гектарів, що практично відповідає показникам попереднього року. Зернові культури було зібрано з площі 251,1 тисячі гектарів, при цьому намолочено 1 270 тисяч тонн зерна за середньої врожайності 50,6 центнерів з гектара[12].

Агровиробники Рівненщини різних організаційно-правових форм, включаючи як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців, що займаються виробництвом, розведенням та переробкою сільськогосподарської продукції, активно долучаються до різноманітних програм фінансової підтримки галузі, ефективно залучаючи ресурси державного бюджету та міжнародної технічної допомоги.

Показовим прикладом міжнародного співробітництва стала реалізація Програми USAID АГРО у партнерстві з СОК «Зерновий», завдяки якій через Державний аграрний реєстр 308 дрібних господарств агропромислового комплексу області отримали по одній тонні мінеральних добрив для внесення на площі понад 3 тисячі гектарів[30].

Державна підтримка аграрного сектору здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 року № 918, що затвердила порядок використання бюджетних коштів для підтримки фермерських господарств та інших сільськогосподарських виробників. Через систему Державного аграрного реєстру 1 514 суб'єктів господарювання отримали фінансування на загальну суму 54,1 мільйона гривень[12].

Розвиток спеціалізованих галузей також отримує цільову підтримку: у 2023 році два суб'єкти господарювання області отримали фінансову допомогу на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства у розмірі 4,7 мільйона гривень грантових коштів для створення 21 гектара садів. Паралельно 354 суб'єкти господарювання скористалися міжнародною технічною допомогою у вигляді насіння кукурудзи, соняшнику та картоплі на загальну суму 7,7 мільйона гривень[6]. Виробники сільськогосподарської продукції використовують кредитні кошти.

Аналіз статистичних даних Департаменту агропромислового розвитку Рівненської області засвідчує, що [30]: – 414 агровиробників залучили кредити на суму 1,8 мільярда гривень для придбання основних засобів і ведення сільськогосподарської діяльності. Окремо варто відзначити два підприємства, які отримали гранти загальною сумою 10,5 мільйона гривень для будівництва цеху з переробки насіння сої та придбання технологічної лінії для виготовлення кормів. Крім того, 219 товаровиробників області скористалися банківськими кредитами на суму 1,4 мільярда гривень за державними програмами «Доступні кредити 5–7–9%», спрямованими на розвиток аграрного бізнесу.

Згідно з інформацією Рівненської обласної державної адміністрації, станом на червень 2023 року в регіоні функціонує 411 фермерських господарств, серед яких 80 було створено в період воєнного стану, що свідчить про надзвичайну стійкість аграрного сектору області до викликів воєнного часу.

Аналіз галузевої структури продукції фермерських господарств демонструє домінування картоплярства, на яке припадає 40% від загального

обсягу виробництва, що дозволяє ідентифікувати цю галузь як ключовий напрям спеціалізації регіонального сільського господарства. Тенденція нарощування виробництва овочевих культур мала місце в області ще до початку повномасштабного вторгнення.

В сучасних умовах овочівництво як важлива складова рослинництва продовжує демонструвати стабільне зростання виробничих обсягів. Таким чином, основними пріоритетними напрямками рослинницької галузі Рівненщини є овочівництво, ягідництво, зерновиробництво та культивування олійних культур. Поряд з рослинництвом, фермерські господарства регіону активно розвивають тваринницький сектор, зокрема у 2023 році налічувалося 1,8 тисячі голів великої рогатої худоби та понад 2,5 тисячі свиней[29].

Експортна діяльність області у 2023 році охоплювала поставки сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки до Грузії, Молдови, країн Європейського Союзу та Америки. Харчова та переробна промисловість Рівненської області представлена широким спектром галузей: молокопереробною, м'ясопереробною, хлібопекарською, борошномельно-круп'яною, макаронною, овочепереробною, кондитерською, олійно-жировою, консервною та пиво-безалкогольною[17].

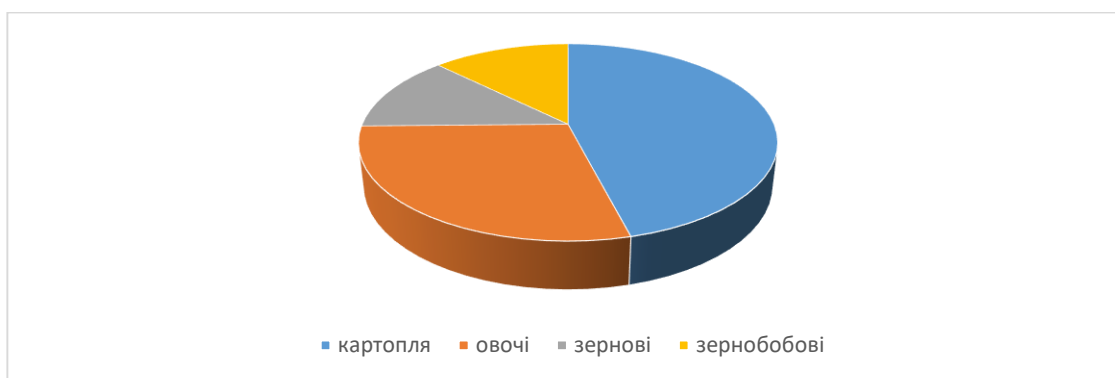

Рис.3.1. Структура виробленої сільськогосподарськими господарствами продукції Рівненщини [3].

На територію області відбулася релокація значної кількості сільськогосподарських підприємств. В умовах воєнного стану на Рівненщині активно практикується створення сімейних фермерських господарств, які на поточний момент налічують 27 одиниць, при цьому переважна більшість з них

спеціалізується на молочному скотарстві. За географічним розподілом найбільша концентрація сімейних фермерських господарств спостерігається на території Острозької та Костопільської територіальних громад.

Отже, Рівненська область демонструє стабільний розвиток агропромислового комплексу, незважаючи на виклики воєнного часу.

Сприятливі природно-кліматичні умови, ефективне використання сільськогосподарських угідь, активна державна та міжнародна підтримка, а також розширення фермерського руху забезпечують зростання виробництва як у рослинництві, так і в тваринництві. Картоплярство, овочівництво, зернові та олійні культури залишаються ключовими напрямками спеціалізації, а експортна орієнтація та розвиток переробної промисловості зміцнюють економічний потенціал регіону.

3.1.1. Вирощування продукції рослинництва.

Зернове господарство.

Культитивування зернових і зернобобових культур відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки регіону, оскільки спрямоване на задоволення потреб населення у хлібові та крупах, забезпечення функціонування борошномельної, хлібопекарської, пивоварної, спиртової та інших галузей харчової промисловості, а також постачання кормів і докормів для тваринницького сектору[2].

Природно-кліматичні особливості та родючі ґрунти Рівненської області створюють оптимальні умови для вирощування широкого асортименту зернових та зернобобових культур, що гарантує отримання високоякісного врожаю в обсягах, достатніх як для внутрішнього споживання, так і для експортної діяльності. Зерно та продукти його переробки традиційно мають високу ліквідність на ринку, оскільки формують основу продовольчої бази та гарантують продовольчу безпеку держави[37].

Дослідження структури посівних площ виявило, що провідними зерновими культурами в регіоні є озима пшениця, кукурудза, ячмінь та жито. (рис. 3.2.)

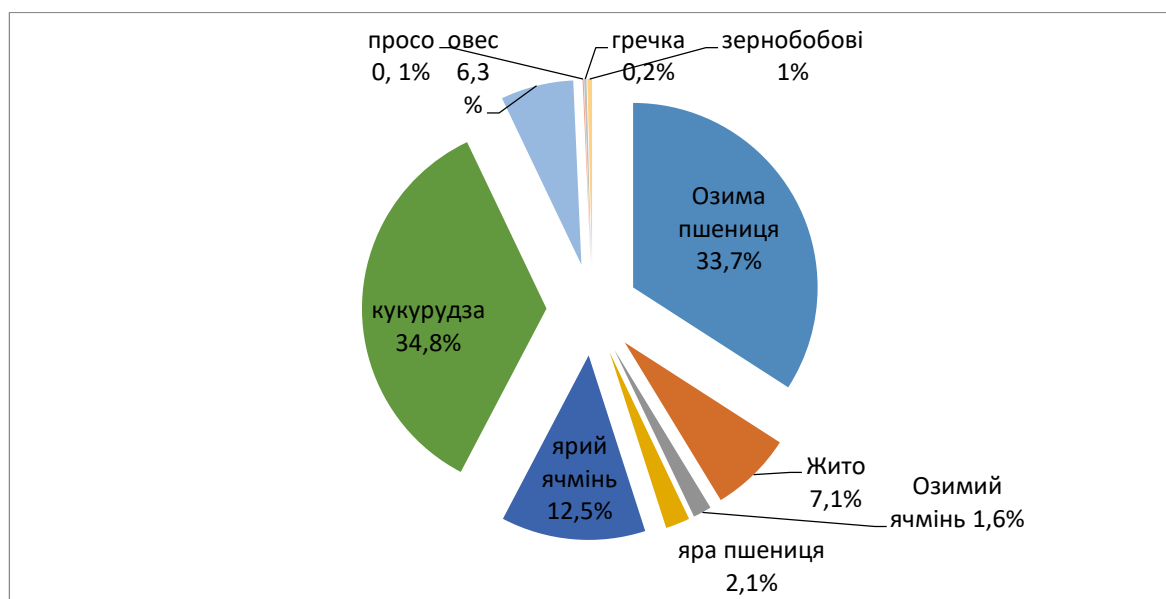

Рис. 3.2. Структура посівної площі під зерновими культурами, 2023 р., %.

У 2023 році всіма категоріями господарств Рівненської області було зібрано 1 727 тисяч тон зернових та зернобобових культур. Для регіону характерна стійка тенденція до нарощування обсягів зерновиробництва: протягом 2019-2023 років виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося на 27,2%.

Територіальний розподіл зерновиробництва демонструє концентрацію в південних районах області, зокрема Дубенський та Рівненський райони забезпечують сукупно 87,5% від загального виробництва зернових в регіоні. Такий розподіл обумовлений сприятливими агрокліматичними ресурсами південної частини області, що підтверджується високими показниками врожайності: Дубенський район – 70,9 центнерів з гектара, Рівненський – 71,8 центнерів з гектара.

Озима пшениця залишається основною зерною продовольчою культурою Рівненської області, під посівами якої у 2023 році було задіяно 59 429 гектарів. Агрокліматичні умови зумовлюють концентрацію вирощування цієї культури переважно в південних районах області (Дубенський та Рівненський),

де спостерігаються найвищі показники врожайності. У 2023 році всіма категоріями господарств було вирощено 326,3 тисячі тон пшениці, при цьому на сільськогосподарські підприємства припадало 68% від загального валового збору регіону. Валове виробництво пшениці також зосереджене в південних районах області.

Ячмінь посідає важливе місце серед фуражних зернових культур регіону та культивується в трьох адміністративних районах області: Рівненському (22 754 тони), Дубенському (17 734 тони) та Сарненському (5 970 тон). Площа, зайнята під посівами ячменю у 2023 році, становила 9 607 гектарів. Водночас спостерігається негативна тенденція щодо скорочення валового виробництва цієї сільськогосподарської культури. (рис. 3.3.).

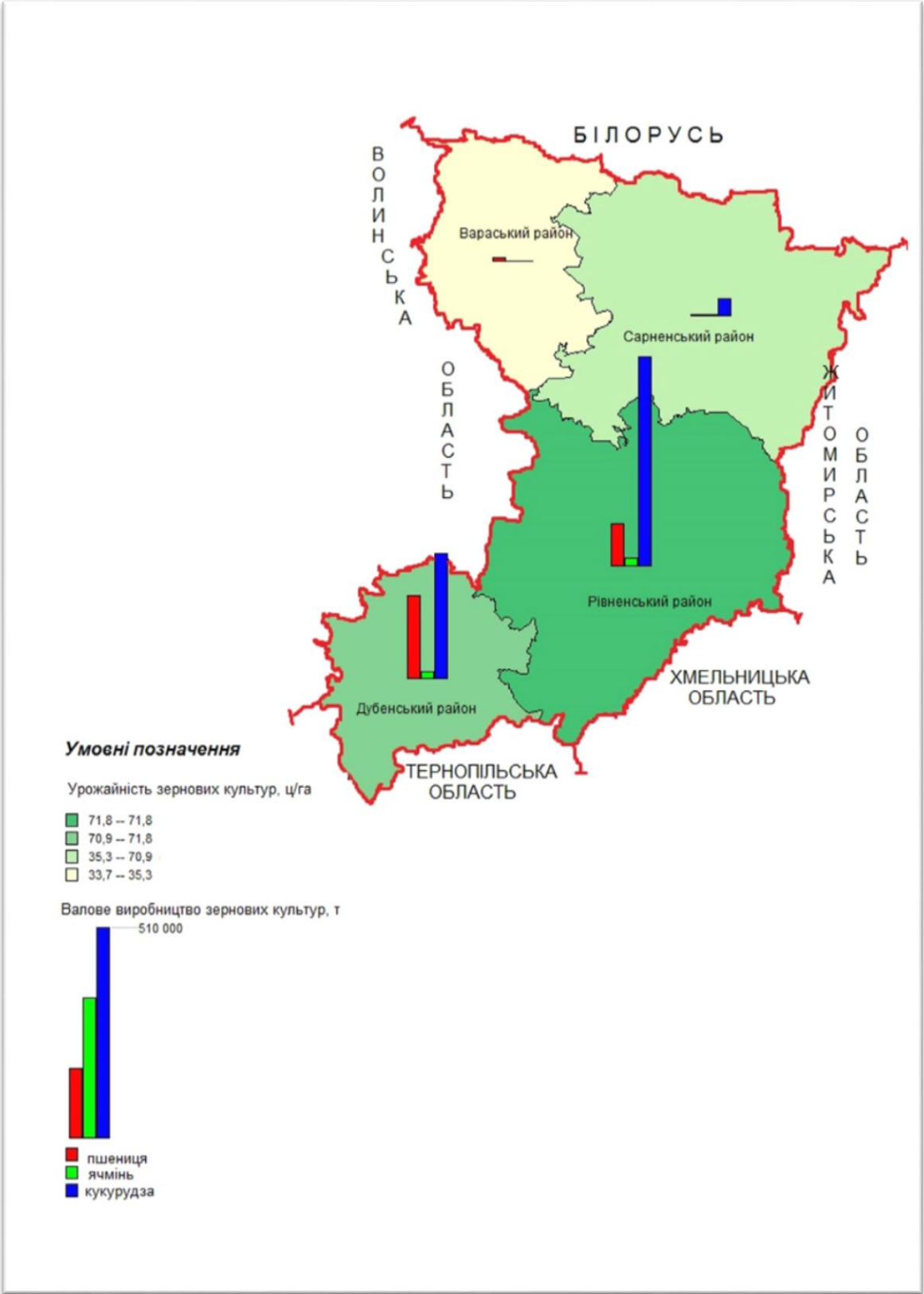

Рис. 3.3. Вирощування зернових культур у Рівненській області, 2023 р.

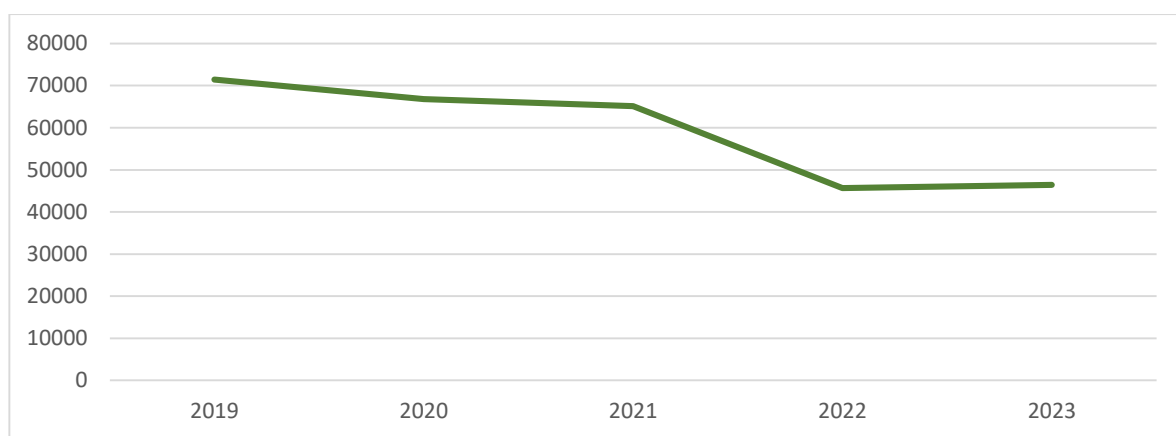

Рис. 3.4. Динаміка валового виробництва ячменю у Рівненській області.
2019-2023 рр., т

Середня урожайність ячменю у 2023 р. становила 48,4 ц/га. Найвищий цей показник у Рівненському районі (49,4 ц/га), а найнижчий у Дубенському (47,2 ц/га).

У 2023 р. усіма категоріями господарств було засіяно кукурудзою 104 тис. га. Основними виробниками даної зернової культури є сільськогосподарські підприємства. На дану категорію господарств припадає 81 % кукурудзи.

Спостерігається тенденція щодо збільшення валового виробництва кукурудзи у Рівненській області. За період з 2019 до 2023 р. цей показник зріс на 48 % і становив у 2023 р. 859410 т (рис. 3.4.). Збільшення валового збору кукурудзи пояснюється високою рентабельністю культури (59,7 %).

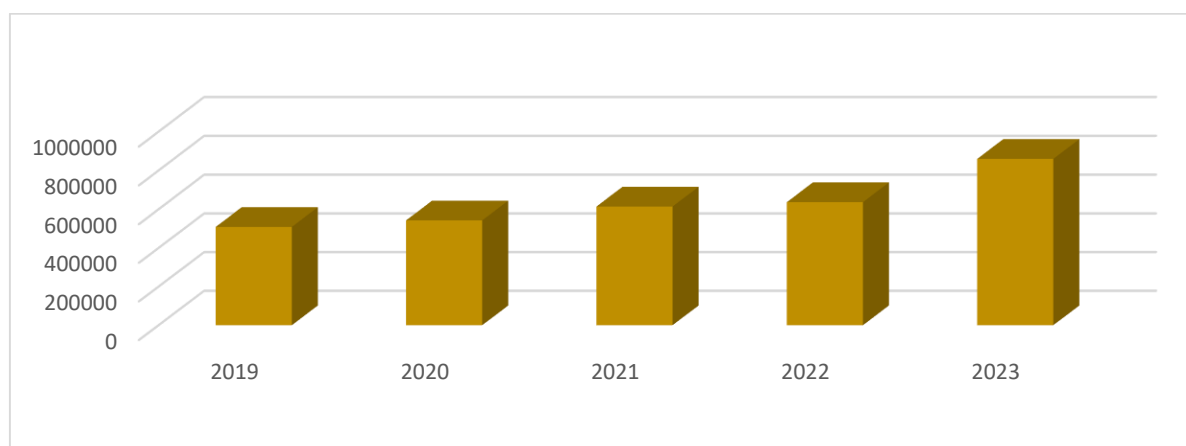

Рис. 3.5. Динаміка валового виробництва кукурудзи у Рівненській області.
2019-2023 рр., т

Дослідження статистичних показників виявляє значні територіальні диспропорції в урожайності кукурудзи по регіону. Найвищий показник

продуктивності зафіксовано в Рівненському адміністративному районі (88,2 центнера з гектара), тоді як найнижчі показники, що вдвічі поступаються лідеру, спостерігаються у Вараському та Сарненському районах (44,1 центнера з гектара).

Крім основних зернових культур, у Рівненській області культивують гречку, просо, овес та жито. Жито, будучи важливою хлібною зерновою культурою, має сприятливі агрокліматичні умови для вирощування в регіоні. Проте низька рентабельність культивування жита призвела до скорочення посівних площ до 22,8 тисячі гектарів, що становить лише 0,8% від загальної посівної площі області. Виробництво жита зосереджене переважно в особистих селянських господарствах, які забезпечують 90,2% від загального виробництва культури. Валовий збір жита у 2021 році склав 62,2 тисячі тон при середній урожайності 27,3 центнера з гектара.

Статистичні дані свідчать, що під вівсом у Рівненській області зайнято 20,4 тисячі гектарів посівної площі. Для цієї сільськогосподарської культури характерна негативна динаміка виробництва, і у 2023 році було зібрано 53,2 тисячі тон вівса. Основними виробниками культури залишаються господарства населення[37].

Гречка є єдиною круп'яною культурою, що вирощується в Рівненській області, з валовим збором у 2023 році 4,4 тисячі тон при середній урожайності 11,1 центнера з гектара. Виробництво гречки зосереджене переважно в особистих господарствах населення Рівненського району.

Зважаючи на значні площі, відведені під зернові культури в області, важливо підкреслити потенціал додаткового підвищення врожайності та рентабельності через інтенсифікацію виробництва. Зростання інтенсивності розвитку зернового господарства та збільшення обсягів виробництва зерна обумовлюється комплексом основних факторів: підвищенням урожайності завдяки оптимізації землекористування, впровадженням ресурсозберігаючих технологій, раціональнішим використанням біокліматичного потенціалу, дотриманням сівозмін, удосконаленням обробітку ґрунту, застосуванням

сучасної техніки, внесенням добрив і хімічних засобів захисту рослин, розвитком селекції та використанням гербіцидів, а також розширенням ринку збуту зерна.

Серед земель, що активно залучені до сівозміни зернових культур, майже половина не забезпечує достатньої ефективності вкладених ресурсів внаслідок розвитку деструктивних процесів. Щорічно обробляється понад 200 тисяч гектарів землі під зернові культури, при цьому ця земля характеризується зниженою родючістю, що призводить до отримання менших урожаїв зерна.

За таких умов критично важливо оптимізувати агроландшафт, скоротити надмірні площі ґрунту, що піддається розорюванню під час землеробства, та раціональніше використовувати земельні ресурси шляхом створення лук і пасовищ. Це сприятиме пошуку додаткових можливостей для вирощування зернових культур на менших площах, а в результаті підвищення інтенсивності землекористування можна досягти вищої рентабельності виробництва[3].

Технічні культури

Сприятливі агрокліматичні умови Рівненської області сприяють вирощувати різноманітні технічні культури, зокрема цукрового буряку, соняшника, сої та ріпаку.

Під технічними культурами у 2023 р. зайнято 139,9 тис. га. У структурі посівної площі найбільша частка припадає на сою (39 %) та соняшник (29 %). На посіви ріпаку припадає 29 тис. га, що становить 21 %. Найменша частка посівної площі під цукровими буряками (11 %) (рис. 3.5), (Додаток Ж).

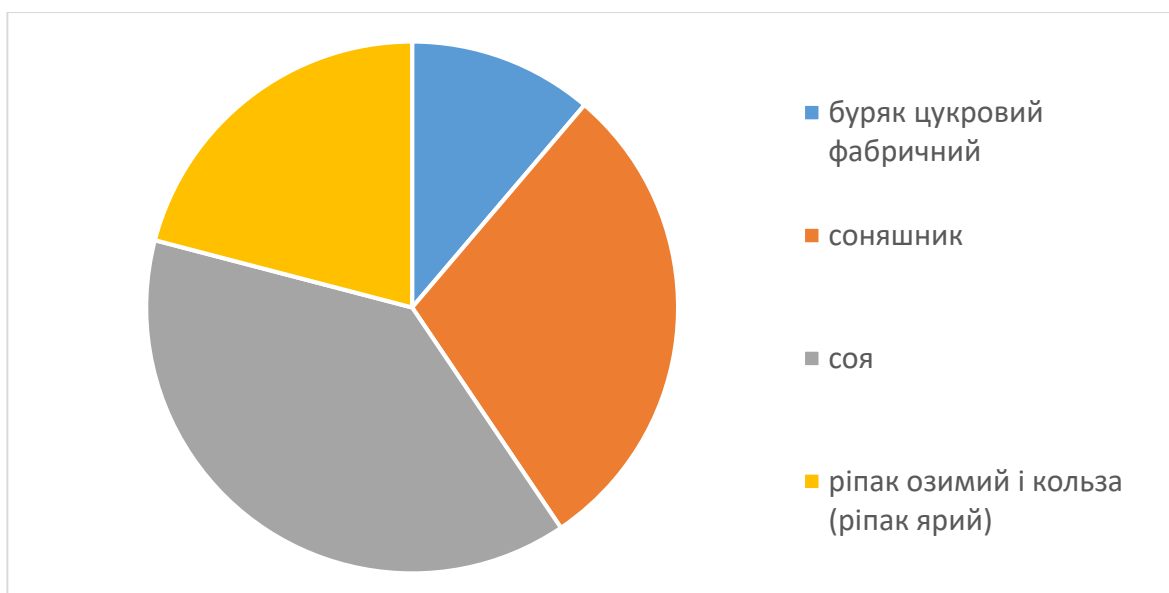

Рис. 3.6. Структура посівної площі під технічними культурами Рівненської області, 2023р., %

Аналіз розвитку технічних культур у Рівненській області за 2019–2023 роки демонструє позитивну динаміку. За п'ятирічний період площі, зайняті технічними культурами, зросли на 27 %, що переважно зумовлено розширенням посівів соняшнику та сої.

Територіальний розподіл свідчить про концентрацію вирощування технічних культур у двох адміністративних районах області – Дубенському та Рівненському, які забезпечують 95 % загального обсягу вирощеної продукції в цьому сегменті.

У 2023 році загальний обсяг виробництва технічних культур усіма категоріями господарств становив 1 138,6 тис. тон. Основними виробниками виступили сільськогосподарські підприємства, на які припадає 97 % валового збору технічних культур у регіоні.

Цукровий буряк є традиційною культурою для південних районів області. У 2023 році його валовий збір досяг 998 тис. тон, а середня врожайність становила 551,2 ц/га. Вирощування цієї культури зосереджено у Дубенському та Рівненському районах.

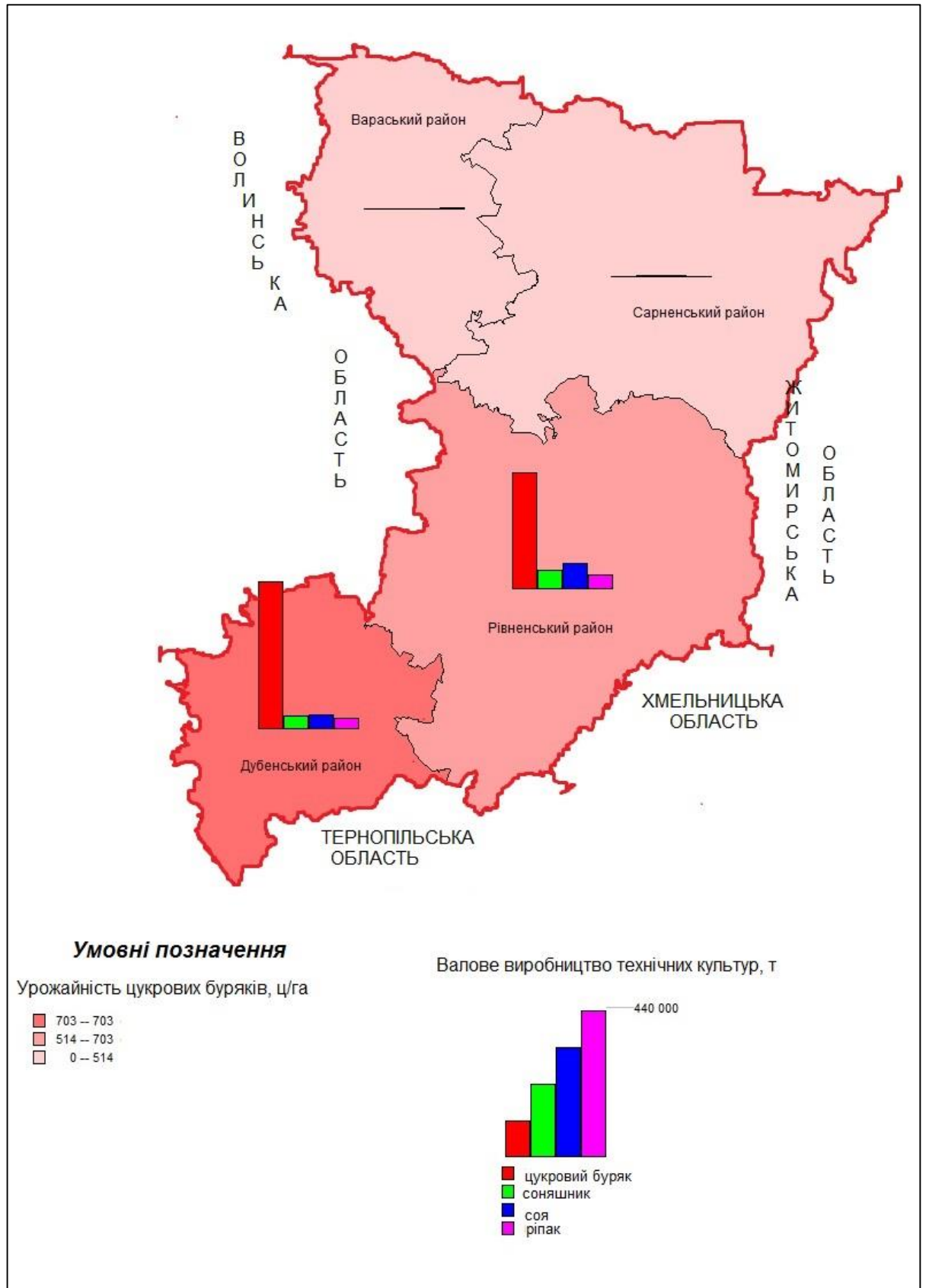

Рис. 3.7. Виробництво технічних культур у Рівненській області, 2023 р.

Хоча соняшник не є традиційною культурою для Рівненщини, останні роки засвідчують стійке зростання його посівних площ. У 2023 році площа під цією культурою сягнула 52 320 га, а загальний валовий збір – 123,2 тис. тон. (рис. 3.6).

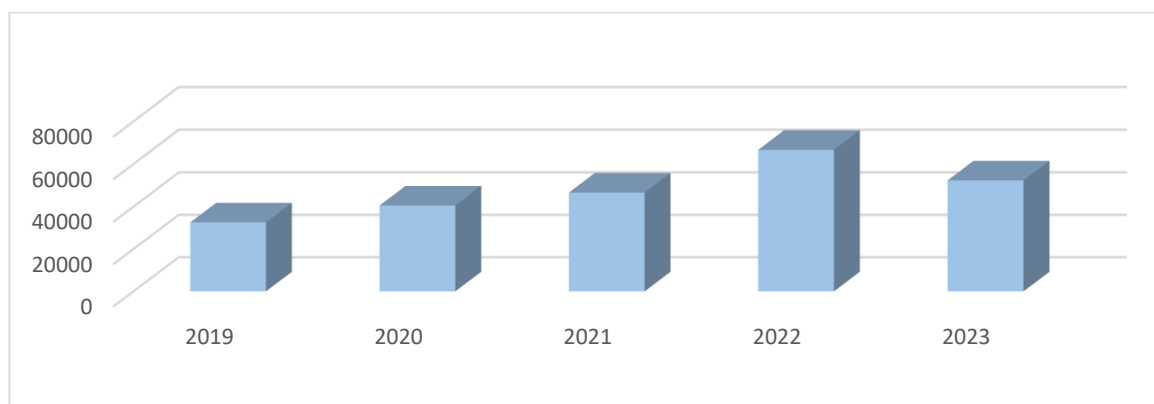

Рис. 3.8. Динаміка посівної площі під соняшником у Рівненській області.

2019-2023 рр., га

Основну частину врожаю забезпечили сільськогосподарські підприємства Дубенського (39,1 тис. тон) та Рівненського (59,4 тис. тон) районів, тоді як у Сарненському районі було зібрано лише 8,3 тис. тон. Середня врожайність склала 26,2 ц/га. Такий результат досягнуто завдяки впровадженню нових гібридів, пристосованих до кислих ґрунтів північних регіонів, а також високій рентабельності культури – 89 %, що зумовило її популярність серед агровиробників.

Соя є відносно новою, але перспективною культурою для області. Динаміка останніх років свідчить про її значущу роль в аграрному секторі Рівненщини. Розширення посівних площ і зростання валового виробництва обумовлені впровадженням сортів, адаптованих до місцевих ґрунтово-кліматичних умов, а також вдосконаленням технологій вирощування. Правильний вибір сорту є ключовим чинником підвищення врожайності: завдяки сортооновленню можна підвищити валовий збір сої до 40 %[20].

Популярність сої також зумовлена її здатністю покращувати якість ґрунтів, що робить її цінною альтернативною ярою культурою у сівоzmінах, зокрема як замітник соняшнику.

Протягом 2019–2023 років площі під соєю в області зросли з 8,5 тис. га до 52,8 тис. га. Хоча в окремі роки спостерігалися незначні коливання у посівних

площах, інтенсивні технології вирощування забезпечували стабільно високі показники врожайності. У 2023 році середня врожайність сої становила 26,1 ц/га, а основне виробництво було сконцентровано у Дубенському та Рівненському районах.

Переважна більшість посівних площ, а саме 96 %, зосереджена у великих сільськогосподарських підприємствах. Загалом це полегшення формування ліберальних ринкових відносин і удосконалення виробничих процесів у галузі. Водночас, результати аналізу діяльності аграрних підприємств свідчать, що підвищення концентрації вирощування окремих культур не завжди забезпечує ефективніше господарювання[14].

Рівень рентабельності виробництва сої в Рівненській області впродовж 2019-2023 років коливався в межах 15,8-38,6 %. За цим показником, серед основних сільськогосподарських культур, вона проходила лише соняшнику (окрім 2019 року). Додатковими чинниками, що приваблюють виробників, є стабільний попит на продукцію та можливість подальшого розширення посівних площ. Серед експортноорієнтованих напрямів рослинництва виділяється вирощування ріпаку, після чого в Україні відсутнє підприємство для його переробки[27].

У 2023 році сільськогосподарськими підприємствами Рівненської області вироблено 87,4 тис. тон ріпаку, причому 89 % цього обсягу припадає на Рівненський та Дубенський райони. Вирощування ріпаку за певних умов має низку негативних наслідків. Недотримання правил сівозміни, характерне для багатьох підприємств, викликає до пізнання підстав, і часто після ріпаку інші культури не можуть успішно вирощуватися. Технологічна відсталість частин аграрних компаній поглиблює цю проблему. У Рівненській області також така тенденція: великі агроорганізації, орендування землі у фермерів, інтенсивне її використання, що призводить до її досягнення за кілька років. Крім того, висока прибутковість ріпаку стимулює відмову фермерів від традиційних продовольчих культур, таких як гречка, картопля та овочі. Це може бути причиною дефіциту сировини для місцевої харчової промисловості, що, у свою чергу, призведе до

скорочення робочих місць і втрати якісної місцевої продукції для споживачів[24].

Таким чином, важливо отримати не тільки короткострокову прибутковість, а й довгострокові перспективи розвитку галузі. Збільшення площ під технічними культурами зростає насичує ринок, що може призвести до зниження ціни та втрати прибутковості для аграріїв у майбутньому.

Вирощування картоплі та овочівництва.

Щодо картоплярства та овочівництва, ці галузі традиційно були провідними в сільському господарстві Рівненської області, забезпечуючи населення більшість харчових продуктів, а переробні підприємства – сировиною. Сприятливі природно-кліматичні умови та родючі підстави дозволяють вирощувати широкий асортимент овочів відкритого і закритого ґрунту (капуста, огірки, помідори, буряк, морква, цибуля, часник тощо) та отримувати високі врожаї, достатні для внутрішнього споживання[28].

У 2023 році загальний обсяг виробництва картоплі в області склав 1315 тис. тон, причому 96,3 % цієї продукції забезпечують властивості селянських господарств. Протягом 2019-2023 років валове виробництво картоплі залишалося стабільним – на рівнях 1280-1315 тис. тонн на рік, що пояснюється її значенням у раціоні населення. Вирощування овочів дуже залежить від погодних умов, а також від організаційних чинників: забезпечення добривами, високої трудомісткості робіт і значних капіталовкладень[21].

У 2023 році посівна площа під овочами становила 73,3 тис. га, з яких найбільшу кількість займають капуста (25 %), столова морква (16 %) та столовий буряк (14 %). Така структура відповідає продовольчим потребам населення області.

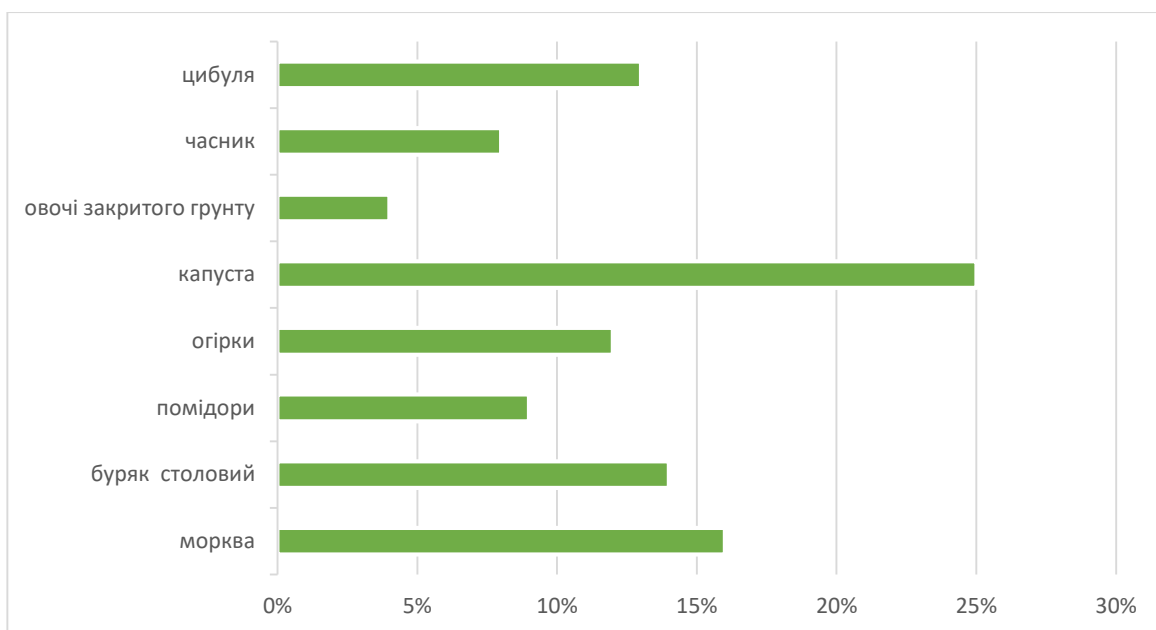

Рис. 3.9. Структура посівної площі під овочевими культурами

Рівненської області, 2023р., %

У 2023 р. усіма категоріями господарств було зібрано 1297,7 тис. т. овочів. Основними виробниками цих сільськогосподарських культур є господарства населення та фермерські господарства. На ці категорії товаровиробників припадає 89 % виробництва овочів.

У валовому виробництві продукції овочівництва домінує виробництво капусти (77,8 тис. т) (рис. 3.8.).

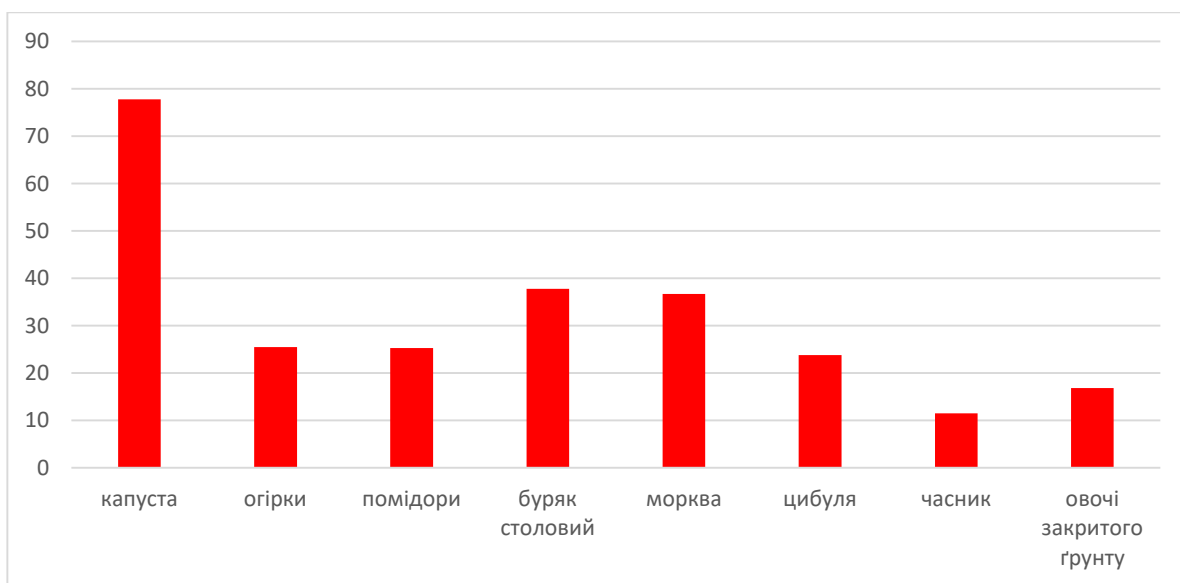

Рис. 3.10. Валове виробництво овочів у Рівненській області, 2023 р., тис. т

Кормові культури

Вирощування кормових культур традиційно займає важливе місце в економіці Рівненської області, забезпечуючи тваринницьку галузь необхідними кормами та створюючи ключову роль у підтримці сівозмін. Однак останніми роками кожна суттєва скорочення посівних площ і загальних обсягів збору врожаю кормових культур. Це пов'язано, насамперед, із занепадом тваринництва та порушенням сівозмін. Крім того, врожайність кормових культур значною мірою залежить від погодних умов, що ускладнює проведення динамічного аналізу результатів їх вирощування[8].

У структурі посівних площ Рівненської області технічні культури займають близько 10 %. Серед кормових культур найбільші площі відведені під сіножаті (73,6 тис. га) та багаторічні трави (39,2 тис. га), які переважно розташовані в Сарненському та Рівненському районах. Кормовий буряк залишається однією з основних кормових культур регіону, під яку відведено 13,6 тис. га. У 2023 році валове виробництво кормового буряка склало 405 тис. тон, що на 27 % менше, ніж у 2017 році. Середня врожайність цієї культури становить 297,5 ц/га. Основна частина виробництва зосереджена в Дубенському та Рівненському районах, а провідну роль у вирощуванні здійснюють підсобні господарства населення.

Серед технічних культур важливе місце займає й кормова кукурудза. Її посіви переважно розташовані на південній області займають 3,5 тис. га. У 2023 році валовий збір кормової кукурудзи становив 116 тис. тон.

Інші кормові культури у виробництві продукції рослинництва є незначними і представлені у (Додаток В)

Виробництво ягідних та плодових культур

Садівництво є однією з ключових галузей сільського господарства Рівненської області, забезпечуючи населення цінні вітамінними продуктами. Агрокліматичні умови регіону сприяють вирощуванню садових культур і ягідників, що дозволяє підтримувати стабільно високі врожаї та задовольняти потреби споживачів у плодах та ягодах. Проте розвиток цієї галузі має низьку

серйозну проблему. Площа плодоносних садів і ягідників становить 6,7 тис. га. У структурі насаджень переважають зерняткові культури (яблуня, груша), які займають 2,9 тис. га, або 39 % від загальної площі. Кісточкові (слива, вишня, черешня, абрикос тощо) становлять 2,7 %, горіхоплідні (грецький горіх, фундук) – 0,5 тис. га, а ягідники (полуниця, малина, смородина, агрус, чорноплідна горобина тощо) займають 0,6 тис. га. У 2023 році валовий збір плодово-ягідної продукції в області склав 92,7 тис. тон. Основну перемогу становили зерняткові плоди – 41,1 тис. тон, а також кісточкові – 39,6 тис. тон. (рис. 3.9).

Рис. 3.11. Виробництво плодових та ягідних культур у Рівненській області, тис. т., 2023р.

В останні роки, як і в багатьох країнах світу, в Україні застосовуються впровадження сучасних технологій для виробництва масової продукції. Однак головними проблемами галузі залишаються застаріла матеріально-технічна база та дефіцит інвестицій. Для підвищення ефективності садівництва необхідно максимально використовувати науково-технічний потенціал, забезпечити доступ до кредитування, а також стимулювати інноваційну діяльність за підтримки держави[10].

Отже, зернові та технічні культури є основою аграрного потенціалу Рівненської області, сприяючи зміцненню продовольчої безпеки, розвитку переробної галузі та підвищенню експортного потенціалу регіону. Серед провідних зернових культур виділяються озима пшениця, кукурудза та ячмінь, а серед технічних — соя, соняшник, ріпак і цукровий буряк. Виробництво демонструє позитивні тенденції, зумовлені підвищенням урожайності та

збільшенням площ посівів. У той же час важливими залишаються завдання щодо раціонального використання земель, підвищення продуктивності аграрного сектору та забезпечення сталого розвитку сільського господарства шляхом впровадження інноваційних технологій, дотримання сівозміни та ефективного управління ресурсами.

3.1.2. Виробництво продукції тваринництва.

У 2023 році обсяги виробництва у всіх категоріях господарств склали:

- молока – 287,4 тис. т;
- м'яса – 70,8 тис. т;
- яєць – 665,1 млн. штук.

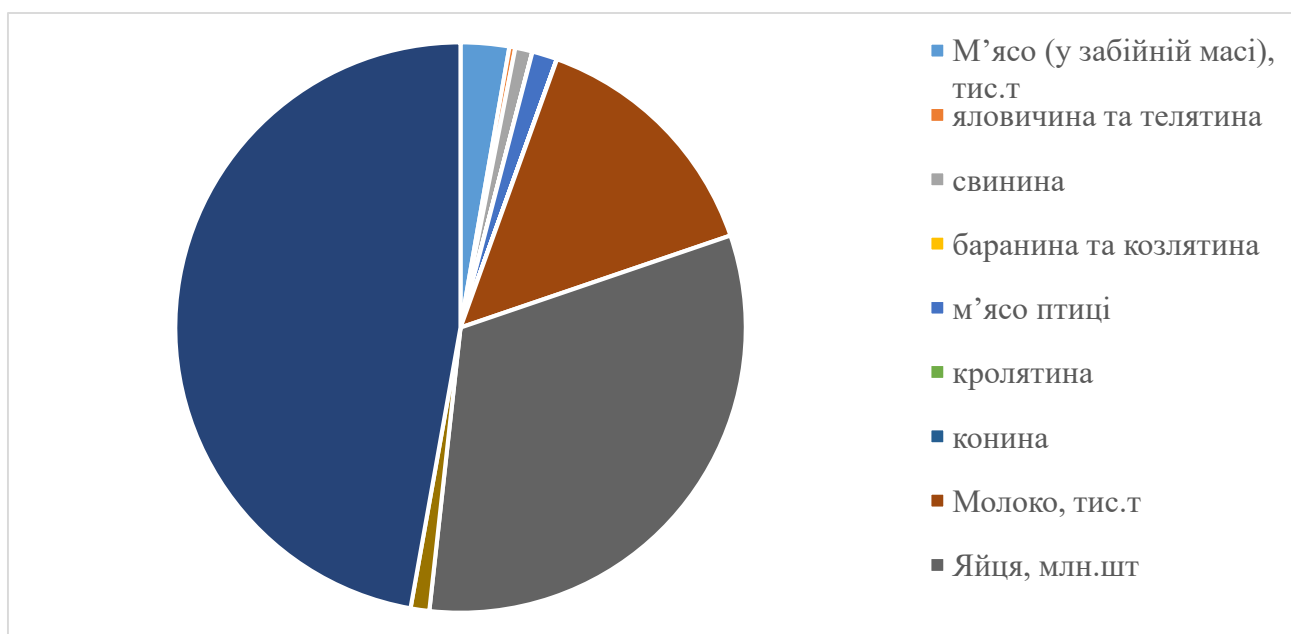

Рис.3.12. Виробництво продукції тваринництва, 2023р.

У сільськогосподарських підприємствах області збільшено виробництво молока на 8,1 % у порівнянні з минулими роками.

В усіх категоріях господарств збільшено поголів'я птиці на 9 % поголів'я овець та кіз – на 7%, свиней – на 1 % в порівнянні з минулими роками, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах поголів'я птиці зросло на 27 %, овець та кіз – в 2,6 рази, свиней – на 10 %, збережено поголів'я корів.

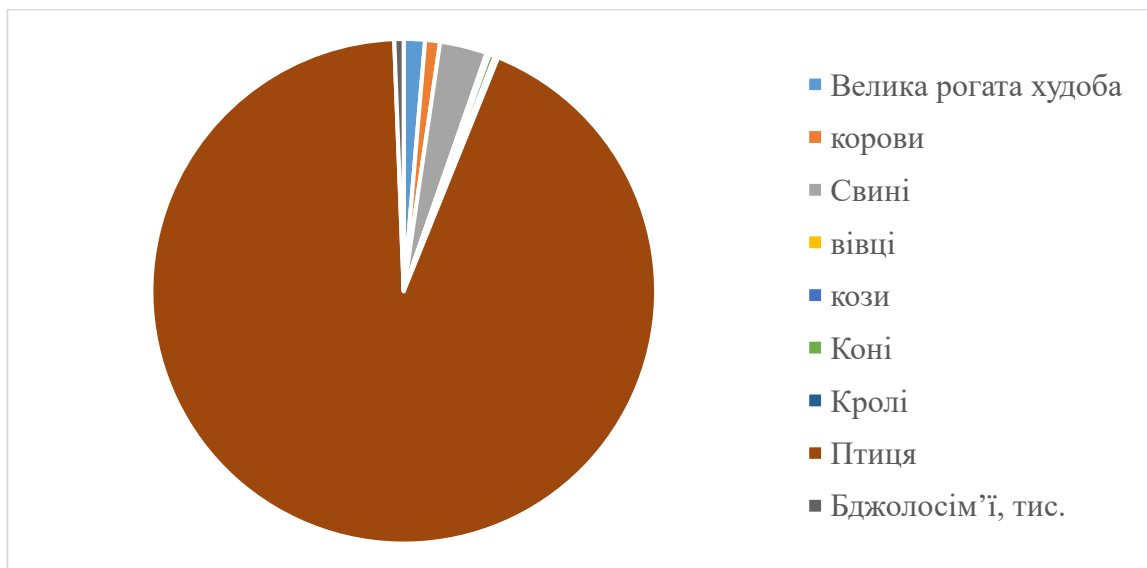

Рис.3.13. *Кількість сільськогосподарських тварин у 2023 р. тис. голів*

У 2023 році відповідно до Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Рівненської області з обласного бюджету було виділено 8 млн. грн. на фінансову підтримку розвитку молочного скотарства за напрямком – часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме телиць, нетелів, корів молочного, м'ясо-молочного та м'ясного напрямів продуктивності.

8 суб'єктів господарювання області отримали відшкодування за закуплені для подальшого відтворення племінні тварини в розмірі 60,2 % вартості закуплених племінних тварин. Було закуплено 259 голів нетелів.

Подальший розвиток галузі молочного скотарства відбувається за рахунок збільшення поголів'я високопродуктивних корів, покращення якісних показників молока, збільшення обсягів виробництва та використання новітніх технологій утримання, годівлі, доїння та відтворення худоби.

У розвиток агропромислового комплексу сільськогосподарські виробники області залучають капітальні інвестиції, що сприяє створенню додаткових робочих місць та збільшенню обсягів виробництва тваринницької продукції. Зокрема, в ФГ «П'ятигірське» завершується реконструкція молочного комплексу на 1000 голів, в ТОВ «СВК Горинь» – реконструкція свинокомплексу на 11 тис. голів.

В області за підтримки ТОВ «УкрМілкМнвест» реалізується проект «Сімейні молочні ферми». З початку реалізації проекту в області створено 18 сімейних молочних ферм, в яких утримується майже 350 корів.

Тваринницький сектор області демонструє позитивну динаміку розвитку з стабілізацією поголів'я корів, збільшенням поголів'я свиней та зростанням більш ніж на 9% поголів'я птиці.

Лідерами за чисельністю поголів'я ВРХ є Рівненський та Сарненський райони, стосовно поголів'я птиці, овець та кіз – безумовну більшість має Дубенський район.(Додаток 3)

У 2023 році всі категорії господарств збільшили виробництво яєць на 4,9% та молока на 1,5%, а під урожай 2023 року засіяли озимі зернові культури на площі 117,7 тисячі гектарів та озимий ріпак на площі 25,1 тисячі гектарів[30].

У господарствах різних форм власності зросло виробництво м'яса на 7,9% та молока на 5,7%, при цьому сільськогосподарські підприємства показали ще кращі результати зі зростанням виробництва м'яса на 23% та молока на 11%, а також збільшенням поголів'я овець і кіз на 10% та птиці на 1,1%[30].

У 2023 році тваринницький сектор Рівненської області демонструє позитивну динаміку. Обсяги виробництва склали: молока — 287,4 тис. т, м'яса — 70,8 тис. т, яєць — 665,1 млн шт.

Спостерігається зростання поголів'я птиці, свиней, овець та кіз, а також стабілізація кількості корів. У сільськогосподарських підприємствах збільшено виробництво м'яса на 23% і молока на 11%. Завдяки державній підтримці профінансовано розвиток молочного скотарства, реалізуються проекти реконструкції тваринницьких комплексів і створення сімейних молочних ферм. У галузь активно залучаються інвестиції, що сприяє підвищенню продуктивності та створенню нових робочих місць.

3.2. Проблеми та перспективи розвитку галузі у Рівненській області.

Рівненська область має великий потенціал для покращення та відновлення ефективного розвитку сільського господарства.

Відповідно до загальноприйнятих вимог національного та світових ринків потрібно ввести низку заходів, а саме технічних, економічних та соціально-економічних задля вирішення актуальних проблем розвитку галузей рослинництва та тваринництва Рівненської області.

Для забезпечення зростання врожайності та зниження собівартості продукції сільського господарства необхідно впроваджувати комплекс ефективних заходів. Ці заходи включають раціональніше використання земельних ресурсів та покращення їхньої родючості, впровадження комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів.

Важливими напрямками є також поглиблення спеціалізації, централізація виробництва, міжгосподарська кооперація та інтеграція з переробною промисловістю на індустріальній основі. Оптимізація використання виробничих і трудових ресурсів, запровадження ресурсозберігаючих та інтенсивних технологій у рослинництві сприяють підвищенню ефективності галузі.

Підвищення якості продукції та покращення умов її зберігання, запровадження прогресивних форм організації праці та її оплати також мають суттєвий вплив на результативність виробництва. Розвиток сільськогосподарського виробництва повинен ґрунтуватися на різноманітних формах власності та видах господарювання, створюючи для них рівні економічні умови, що сприятиме ініціативній та самостійній діяльності[4].

Додатково, для забезпечення ефективного та раціонального використання сільгоспугідь необхідно строго дотримуватись наступних ключових напрямків: впровадження схем полезахисної сівозміни, застосування протиерозійних технологій землеробства, контроль за правильним використанням органічних і мінеральних добрив, використання відповідних методів коригування кислотності ґрунтового шару та дотримання встановлених норм застосування хімічних засобів для захисту рослинних культур[7].

Однією з гострих проблем у галузі рослинництва Рівненської області є нераціональне використання ґрунтових ресурсів, яке поступово спливає зменшенню екологічної стійкості та виснаженню ґрунтових горизонтів. Серед

основних проблем землекористування у регіоні варто виділити: ерозію ґрунту, заболочення сільськогосподарських угідь, високу кислотність ґрунтів.

Задля підвищення продуктивності праці та соціально-економічного розвитку впроваджується ряд заходів: комплексна механізація, автоматизація виробництва та перехід до індустріалізації в галузі рослинництва[10].

Стосовно галузі тваринництва варто виділити низку наступних дій які підвищать продуктивність виробництва продукції: введення нових племінних порід які в свою чергу будуть покращувати та у майбутньому замінити наявні, переоснащення технічної бази, перехід на автоматизований тип праці, введення нових технологій.

Важливим компонентом розвитку сучасного аграрного сектору залишається виявлення методів оптимального використання потенціалу індивідуальних селянських господарств. Пріоритетними векторами розвитку виступають трансформації земельних наділів особистих селян у нові організаційні та правові формації, що базуються на принципах колаборації та взаємоінтеграції.

Такі перетворення включають реорганізацію особистих селянських ділянок у фермерські підприємства чи альтернативні форми приватного підприємництва. Паралельно відбувається формування кооперативних об'єднань, які забезпечують повний цикл діяльності - від виробництва сільгосппродукції до її переробки та реалізації, одночасно отримуючи необхідні послуги та залучаючи сезонну робочу силу[15].

Формування нових організаційно-правових форматів на основі індивідуальних селянських господарств надасть їм можливість істотно вдосконалити виробничі процеси та механізми збуту продукції, централізувати виробництво та застосовувати міні-техніку, що сприятиме зниженню трудових витрат на одиницю виготовленої продукції. Водночас необхідний збалансований розвиток великих і малих фермерських підприємств, які мають не конкурувати між собою, а розвивати партнерські відносини. Для максимальної ефективності потрібно встановлювати прямі господарські взаємозв'язки між окремими

фермерськими ділянками, підприємствами та господарствами, забезпечуючи їх оптимальне використання.

Покращення якості життя сільського населення становить один із ключових пріоритетів соціально-економічної стратегії. З огляду на це, першорядним завданням є створення інституційного, правового та економічного підґрунтя для комплексного розвитку аграрного сектору через: зближення та вирівнювання життєвих стандартів міських і сільських територій; оптимізацію механізмів державної підтримки сільського розвитку; розширення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування для вирішення соціальних викликів села; забезпечення зайнятості сільських мешканців і стимулювання їхньої мотивації до підприємницької діяльності як фундаменту для зростання доходів і покращення умов життя[23].

Важливими заходами для досягнення результатів у відтворенні та збереженні земельно ресурсного потенціалу є: мінімізація розорюваності території регіону, контроль вмісту гумусу, відновлення малопродуктивних та порушених земель, якісне та раціональне внесення мінеральних добрив та пестицидів, впровадження та розвиток органічного землеробства, впровадження сучасних агротехнологій [25].

Щодо потенціалу Рівненської області у сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції, варто відзначити зростаючий попит населення на екологічно чисті продукти, хоча відповідний ринок перебуває лише на початковій стадії формування. Розвиток пропозиції з боку виробників стримується низкою факторів: відсутністю національного сертифікаційного органу, браком маркетингового досвіду у просуванні органічної продукції, високою ціновою політикою, недостатньою поінформованістю споживачів та обмеженим асортиментом товарів. Розвиток органічного сільськогосподарського сектору сприятиме покращенню економічних, соціальних та екологічних показників не лише в Рівненській області, але й в Україні загалом, стимулюватиме комплексний розвиток сільських територій,

позитивно впливатиме на здоров'я населення та може стати каталізатором зміцнення екологічної співпраці з країнами Європейського Союзу.

У висновку Рівненська область володіє значним потенціалом для розвитку сільського господарства, однак потребує впровадження комплексних технічних, економічних та екологічних заходів. Рациональне використання земель, модернізація виробництва, впровадження інновацій у тваринництві та рослинництві, розвиток кооперації та фермерства, а також підтримка органічного землеробства сприятимуть підвищенню продуктивності, поліпшенню якості продукції та покращенню умов життя сільського населення. Стратегічне завдання — створення рівних умов для всіх форм господарювання, що дозволить забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток аграрного сектору області.

ВИСНОВКИ

Проведене суспільно-географічне дослідження дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Сільське господарство веде роль у національній економіці, гарантує продовольчу безпеку, забезпечує промисловість сировиною та створює робочі місця. Галузь об'єднує рослинництво і тваринництво, що формує виробничу систему, здатну задовольнити внутрішній попит і разом розвивати експортний потенціал країни. Сучасний аграрний сектор активно трансформується за рахунок впровадження інновацій, цифрових технологій і державної підтримки, проте водночас стикається з такими викликами, як глобалізація, зміна клімату та необхідність забезпечення сталого розвитку. Ефективність галузі розвивається здатністю поєднувати ринкові механізми, інноваційні підходи та соціальну відповідальність, що підкреслює її стратегічну важливість для економіки та суспільства.

2. Рівненська область характеризується унікальним поєднанням природних умов, що починає її аграрну спеціалізацію. Переважний рівнинний рельєф із найнижчою середньою висотою в Україні (184 м) та помірно континентальний клімат із достатнім зволоженням створюють сприятливі передумови для розвитку сільського господарства. Ґрунтовий покрив області відзначається значною різноманітністю - від дерново-підзолистих ґрунтів на півночі до високородючих чорноземів на півдні. протилежний на різні активно агрохімічні властивості, всі типи обґрунтувань використовують в аграрному виробництві, про те, що високий високий рівень розораності (60-95%).

Кліматичні умови регіону загалом комфортні для життєдіяльності населення та вегетації сільськогосподарських культур, хоча тоді спостерігаються екстремальні метеорологічні явища, які можуть завдавати економічних збитків. Морфологічна диференціація території від Поліської низовини до Подільського плато зумовлює застосування різних агротехнічних підходів відповідно до локальних ландшафтних особливостей, що є ключовим фактором для ефективного використання природно-ресурсного потенціалу області.

3. У межах об'єкту дослідження визначені та проаналізовані основні регіональні фактори впливу на формування сільськогосподарського виробництва, серед них найважливішими є: економіко-географічне положення, соціально-демографічні фактори, забезпеченість сільськогосподарських товаровиробників технікою, якість та кількість земельних ресурсів, інвестиції у сільське господарство, державна та регіональна аграрна політика тощо. Вигідне економіко-географічне положення відносно аграрних вітчизняних та зарубіжних ринків, значимий демографічний потенціал сприяють розвитку сільськогосподарського виробництва у різних категоріях господарств Рівненської області. Проте, низька матеріально-технічна забезпеченість сільськогосподарських підприємств, низька інвестиційна привабливість, нерозвиненість виробничої і соціальної інфраструктури призводять до низької конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, і як наслідок низькорентабельність підприємств і зменшення їх кількості.

4. Рослинництво Рівненської області демонструє диверсифіковану структуру виробництва з чіткою територіальною спеціалізацією. Зернове господарство є основною галуззю, що забезпечує продовольчу безпеку регіону та формує експортний потенціал. Провідними культурами є озима пшениця, кукурудза, ячмінь та жито, виробництво яких зосереджено переважно в південних районах областей (Дубенський та Рівненський), що зумовлено сприятливими агрокліматичними умовами.

Технічні зайняття культури мають все більше значення в структурі посівів, особливо соя та соняшник, які забезпечують високу рентабельність виробництва. Однак розширення площі під технічними культурами потребує збалансованого підходу для запобігання виснаженню ґрунтувань та пошкодженню сівозмін.

Картоплярство та овочівництво залишаються традиційними галузями, переважно зосередженими в господарствах населення, що забезпечують внутрішні потреби регіону. Кормове виробництво зазначає скорочення через занепад тваринництва, що порушує баланс сівозмін.

Тваринницький сектор області демонструє позитивну динаміку розвитку з стабілізацією поголів'я корів, збільшенням поголів'я свиней та зростанням більш ніж на 9% поголів'я птиці. У 2023 році всі категорії господарств збільшили виробництво яєць на 4,9% та молока на 1,5%, а під урожай 2023 року засіяли озимі зернові культури на площі 117,7 тисячі гектарів та озимий ріпак на площі 25,1 тисячі гектарів

5. Рівненська область володіє значним потенціалом для відновлення та подальшого розвитку сільського господарства, що вимагає комплексного впровадження технічних, економічних і соціальних заходів. Раціональне використання земельних ресурсів, оновлення виробничих процесів, а також розвиток кооперації та тісна інтеграція з переробною промисловістю сприяють підвищенню ефективності аграрного сектора. Важливо підтримувати різноманітні форми власності та господарювання, що стимулює ініціативність і самостійність товаровиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук О.А. Канівський П. К., Скупий В. М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємств. К: Інститут аграрної економіки УААН, 2001. 834 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. К.: ННЦ ІАЕ. 2011. 1008 с.
3. Базиліук Я.Б. Про пріоритети України у здійсненні економічної інтеграції. *Стратегічна панорама*. 2005. № 1. С. 81–87.
4. Барановський М.О. Аграрна складова депресивності сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. №6. С.140-147.
5. Березівський П.С. Михайлюк Н. І. Організація виробництва в аграрних формуваннях. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. С. 39-105.
6. Бондур Т.О. Екологізація виробництва продукції рослинництва як фактор поліпшення її якості. *Економіка АПК*. Київ, 2008. №6. С 39-43. , Борщук Є. М.,
7. Борщук Є. М., Загорський В. С. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації еколого-економічних систем. *Регіональна економіка*. Львів, 2005. №3. С. 113-119
8. Варченко О. М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрямки його використання у вітчизняній практиці. *Економіка та правління*. 2011. №5. С. 11-16.
9. Весняно-польові роботи станом на 23 травня 2022 р. URL: <http://agroprom-rivne.gov.ua/articles/2022/05/23/vesnyano-polovi-roboti-standom-na-16-travnya-2022-r/> (дата звернення: 12.02.2025)
10. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. К. 2009. 432 с.

11. Грицюк П. М. Бабич Т. Ю., Оптимізація структури рослинницької галузі Рівненської області із врахуванням ризику. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/10723/1/%D0%9E%D0%9F%D0%A2%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98%%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf> (дата звернення: 12.02.2025)
12. Департамент агропромислового розвитку Рівненської обласної державної адміністрації. URL: <http://agropromrivne.gov.ua/> (дата звернення: 04.02.2025)
13. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації URL: <https://www.ecorivne.gov.ua/> (дата звернення: 04.02.2025)
14. Добряк Д.С., Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В. Теоретичні засади сталого розвитку землеробства у сільському господарстві. Київ: Урожай, 2004. 134 с.
15. Довгалюк В. О. Пензева Т. В. Формування та розвиток сільськогосподарського ринку. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2006. №5. С. 348-352.
16. Загорський В. С. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації еколого-економічних систем. *Регіональна економіка*. Львів, 2005. №3. С. 113-119.
17. Інвестиційна привабливість агропромислового комплексу Рівненської області / Департамент агропромислового розвитку Рівненської обласної державної адміністрації URL: agroprom-rivne.gov.ua (дата звернення: 17.01.2025)
18. Клименко М. О. Борисюк Б. В., Колесник Т. М. Збалансоване використання земельних ресурсів: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 552 с.

19. Клименко М. О. Долженчук В. І., Крупко Г. В. Застосування органічних добрив та їх роль у підвищенні родючості ґрунтів. *Вісник НУБГП*. Рівне, 2014. Вип. 1(65). С. 37-45.
20. Клименко М. О., Кирильчук Н. В., Кір'янчук К. І., Музика В. І. Оцінка стану забруднення сільськогосподарських угідь Рівненської області важкими металами. *Вісник НУБГП*. Рівне, 2013. Вип. 1(61). С. 15-22
21. Козак Г. Тепличні господарства мають право на життя. *Овочівництво*. 2019. №2. С. 142—146.
22. Коломийчук В. С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району: теорія, методологія, практика. Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 1998. 317 с.
23. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. Київ, 2008. №5. С. 51-55.
24. Маслак О. Ринок ріпаку: попит перевищує пропозицію. *Агробізнес сьогодні*. 2011. №15-16. С. 27-30.
25. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37-48.
26. Мікуліна М.О., к.е.н., доцент кафедри «Експлуатації техніки» Мальцев А.О., студент ІТФ, 208 «Агроінженерія» СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ
27. Музафаров Н. Манько К. Вирощування урожайного ріпаку. *Агробізнес сьогодні*. 2012. №13. С. 15-17. Музафаров Н. Манько К. Вирощування ріпак в Україні. *Економіка АПК*. 2018. №41. С. 15-19.
28. Онищенко М.О. Ринок картоплі в Україні. *Картоплярство*. 2011. Вип. 40. 250–259.
29. Під час воєнного стану на Рівненщині створили 80 фермерських господарств. URL: <https://www.rv.gov.ua/news/pid-chas-voiennoho-stanu-na-rivnenshchyni-stvoryly-80-fermerskykh-hospodarstv> (дата звернення: 26.01.2025)
30. Підсумки роботи агропромислового комплексу області за 2023 р. URL: <http://agroprom-rivne.gov.ua/> [ekonomichna-diyalnist-](#)

agropidpriyemstv/article/pidsumki-roboti-agropromislovogo-kompleksu-oblasti-483.
(дата звернення: 04.02.2025)

31. Пістун М. Д. Гуцал В. О., Проворотар Н. І. Географія агропромислових комплексів: Навч. Посібник. К.: Либідь, 1997. С. 9-59.

32. Планета географії : Словник географічних термінів URL: https://pilihrim.blogspot.com/p/blog-page_80.html?m=1 (дата звернення: 15.01.2025)

33. Погодні умови сприяють весняному посіву. URL: <http://agroprom-rivne.gov.ua/hid-proveddenyasilskogospodarskih-robit-2023-rik/article/pogodni-umovi-spriyayut-vesnyanomu-posivu-462> (дата звернення: 17.01.2025)

34. Ранця І.І. Територіальна організація агробізнесу регіону (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. геогр. наук. Л., 2005. С.5-7.

35. Рівненська обласна державна адміністрація: офіційний вебсайт. URL: <https://www.rv.gov.ua/>. (дата звернення: 10.01.2025).

36. Саркісов А. Теоретико-методологічні принципи та методичні підходи в дослідженні трансформації територіальної організації агропромислового комплексу регіону. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Сер.: Географічні науки.* №11, 2014. С.105-111.

37. Сільське господарство Рівненщини: 2024: статистичний збірник. За ред. Н. Якимчук. Рівне, 2023. Держстат України, 1998-2025 URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.01.2025)

38. Топчієв О.Г. Основи суспільного географії: підручник. Одеса: Астропринт, 2009. 544с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура земельного фонду області

<i>Основні види земель та угідь</i>	<i>усього, тис. га</i>	<i>% до загальної площі території</i>
Загальна територія	2005,1	100
у т.ч. 1. Сільськогосподарські угіддя	926,2	46,2
з них: рілля	656,8	32,8
перелоги	3,5	0,2
багаторічні насадження	11,7	0,6
сіножаті і пасовища	254,2	12,7
2. Ліси і інші лісовкриті площі	805,8	40,2
з них вкриті лісовою рослинністю	744,1	37,1
3. Забудовані землі	59,6	3,0
4. Відкриті заболочені землі	106,6	5,3
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	31,9	1,6
6. Інші землі	31,8	1,5
Усього земель (суша)	1961,9	97,8
Території, покриті поверхневими водами	43,2	2,2

Додаток Б

Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами області

<i>Показник</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
Загальна посівна площа, тис. га	284,6	298,2	325,6	325,9	329,4
Мінеральні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. ц	330,9	399,8	488,6	554,7	397,4
У тому числі: азотних, тис. ц	195,7	231,0	295,8	383,3	191,0
фосфорних, тис. ц	68,7	6,1	7,8	64,8	14,3
калійних, тис. ц	66,5	27,1	45,0	106,6	63,7
комплексних, тис. ц	330,9	135,6	140,0		128,4
Удобрена площа під урожай, тис. га	281,6	245,4	265,6	282,5	276,9
% удобреної площі	98,9	89,2	90,3	92,1	93,7
Внесено на 1 га, кг	117,4	145	184	181	143
У тому числі: азотних, кг	69,4	84	111	125	69
фосфорних, кг	24,4	2	3	21	5
калійних, кг	23,6	10	17	35	23
комплексних, кг	117,4	49	53		4
Органічні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. т	345,0	218,2	392,8	273,5	214,5
Удобрена площа, тис. га	28,8	21,6	36,1	33,7	23,3
% удобреної площі до посівної	10,1	7,8	12,3	11,0	7,9
Внесено на 1 га посівної площі, т	1,2	0,8	1,3	0,9	0,7

Додаток В

Виробництво кормових культур у Рівненській області, 2023 р.

Кормова культура	Посівна площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т
Буряк кормовий	13,6	297,5	405,0
Культури кормові баштанні	6,3	318,7	201,5
Кукурудза кормова	3,5	333,9	116,0
Трави однорічні			
на сіно	10,0	34,2	34,3
на корм зелений, сінаж, силос, трав'яне борошно	1,6	96,7	15,7
Трави багаторічні			
на сіно	39,2	33,0	129,5
на корм зелений, сінаж, силос, трав'яне борошно	8,0	103,6	82,4
Сіножаті			
на сіно	73,6	21,6	159,0
на корм зелений, сінаж, силос, трав'яне борошно	0,1	155,9	2,3
Пасовища культивовані			
на сіно	0,2	29,5	0,8
на корм зелений, сінаж, силос, трав'яне борошно	0,3	75,7	2,0

Додаток Г

Виробництво продукції тваринництва

	2021	2022	2023
М'ясо (у забійній масі), тис.т	55,8	54,4	54,5
яловичина та телятина	10,2	8,6	6,6
свинина	21,8	20,7	19,3
баранина та козлятина	0,2	0,2	0,2
м'ясо птиці	23,3	24,5	28,1
кролятина	0,1	0,1	0,1
конина	0,2	0,3	0,2
Молоко, тис.т	358,2	336,9	283,1
Яйця, млн.шт	641,6	613,8	634,2
Вовна, т	18	22	21
Мед, т	1271	1083	936

Додаток Г

Кількість сільськогосподарських тварин

	2021	2022	2023
Велика рогата худоба	105,5	92,1	82,9
у тому числі			
корови	74,2	65,9	60,5
телиці від 1 року до 2 років	6,7	2,6	5,4
телиці від 2 років і старші	2,1	1,0	1,2
Свині	235,5	226,2	220,9
у тому числі			
основні свиноматки	10,4	0,5	9,4
Вівці та кози	15,4	15,8	17,9
вівці	4,6	4,7	6,3
кози	10,8	11,1	11,6
із загальної кількості овець та кіз вівцематки і ярки та козематки	10,4	10,5	11,7
Коні	28,2	25,6	22,1
Кролі	16,9	19,0	18,8
Птиця	7266,6	7464,4	7285,9
Бджолосім'ї, тис.	47,0	40,7	41,4

Додаток Д

Розподіл посівної площі за сільськогосподарськими культурами, тис. га

	2019	2023
Культури сільськогосподарські	591,3	632,2
Культури зернові та зернобобові	292,2	321,4
Озимі	130,5	136,4
у тому числі		
пшениця ¹	110,0	108,2
жито	14,9	22,8
ячмінь	5,4	5,1
Ярі	161,7	185,0
у тому числі		
пшениця ¹	4,6	6,6
ячмінь	45,2	40,1
кукурудза	87,1	111,8
овес	19,8	20,4
просо	0,4	0,2
гречка	2,2	4,0
культури зернобобові	2,4	1,2
Культури технічні	126,1	141,8
у тому числі		
буряк цукровий фабричний	11,7	15,8
соняшник	28,1	41,1
соя	48,4	54,0
ріпак озимий і кольза (ріпак ярий)	35,0	29,4
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	83,7	86,2
у тому числі		
картопля	71,0	73,3
культури овочеві відкритого ґрунту (без насінників)	12,3	12,3
Культури кормові	89,3	82,8
у тому числі		
коренеплоди кормові (включаючи буряк цукровий кормовий)	15,0	13,6
кукурудза кормова	5,2	3,5
трави однорічні	13,1	11,7
трави багаторічні	49,6	47,7

Додаток Е

Виробництво сільськогосподарських культур у районах Рівненської області

Зернові культури

	Валовий збір, т	Урожайність, ц з 1 га	Площа, з якої зібрано врожай, га
Рівненська область	1268369	66,9	189705
райони			
Вараський	17144	33,7	5086
Дубенський	530758	70,9	74843
Рівненський	654942	71,8	91239
Сарненський	65525	35,3	18537

Соняшник

	Валовий збір, т	Урожайність, ц з 1 га	Площа, з якої зібрано врожай, га
Рівненська область	107593	26,2	41031
райони			
Вараський	1307	10,1	1295
Дубенський	39101	31,0	12612
Рівненський	59942	24,9	24036
Сарненський	7243	23,5	3088

Сої

	Валовий збір, т	Урожайність, ц з 1 га	Площа, з якої зібрано врожай, га
Рівненська область	136717	26,1	52320
райони			
Вараський	5117	16,8	3038
Дубенський	44024	28,3	15536
Рівненський	79244	26,7	29729
Сарненський	8332	20,7	4017

Ріпаку

	Валовий збір, т	Урожайність, ц з 1 га	Площа, з якої зібрано врожай, га
Рівненська область	87455	29,8	29302
райони			
Вараський	8363	25,3	3306
Дубенський	36597	34,1	10740
Рівненський	41202	28,1	14669
Сарненський	1293	22,0	587

Картоплі

	Валовий збір, т	Урожайність, ц з 1 га	Площа, з якої зібрано врожай, га
Рівненська область	4231	173,6	244
райони			
Вараський	к	к	к
Дубенський	3419	228,9	149
Рівненський	738	86,2	86
Сарненський	к	к	к

Додаток Є

Виробництво культур плодових та ягідних, винограду

	2021	2022	2023
Валовий збір, тис.т			
Культури плодові та ягідні	90,1	93,1	92,7
культури зерняткові	40,9	41,7	41,1
культури кісточкові	37,1	39,5	39,6
горіхи	6,1	5,7	5,8
культури ягідні	6,0	6,2	6,2
Виноград, т	326	323	315
Урожайність з 1 га насаджень у плодоносному віці, ц			
Культури плодові та ягідні	133,3	137,4	137,8
культури зерняткові	138,5	141,5	143,1
культури кісточкові	135,4	144,4	144,6
горіхи	113,6	106,1	107,7
культури ягідні	113,4	111,0	107,3
Виноград	217,4	215,2	210,2
Площа насаджень у плодоносному віці, тис.га			
Культури плодові та ягідні	6,8	6,8	6,7
культури зерняткові	3,0	3,0	2,9
культури кісточкові	2,8	2,7	2,7
горіхи	0,5	0,5	0,5
культури ягідні ¹	0,5	0,6	0,6
Виноград, га	15	15	15

Додаток Ж

Структура посівних площ культур сільськогосподарських

(відсотків)

	2019	2020	2021
Культури сільськогосподарські	100,0	100,0	100,0
Культури зернові та зернобобові	49,5	45,6	50,8
	100,0	100,0	100,0
Озимі	44,7	46,1	42,4
у тому числі			
пшениця ¹	37,6	37,4	33,7
жито	5,1	6,8	7,1
ячмінь	1,8	1,8	1,6
Ярі	55,3	53,9	57,6
у тому числі			
пшениця ¹	1,6	2,0	2,1
ячмінь	15,5	14,3	12,5
кукурудза	29,8	28,3	34,8
овес	6,8	7,3	6,3
просо	0,1	0,6	0,1
гречка	0,7	0,8	1,2
культури зернобобові	0,8	0,6	0,4
Культури технічні	21,3	26,7	22,4
	100,0	100,0	100,0
у тому числі			
буряк цукровий фабричний	9,3	10,2	11,1
соняшник	22,3	24,3	29,0
соя	38,4	41,7	38,1
ріпак озимий і кольза (ріпак ярий)	27,8	22,2	20,7
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	14,1	13,7	13,7
	100,0	100,0	100,0
у тому числі			
картопля	84,8	85,0	85,0
культури овочеві відкритого ґрунту (без насінників)	14,7	14,6	14,3
Культури кормові	15,1	14,0	13,1
	100,0	100,0	100,0
у тому числі			
коренеплоди кормові (включаючи буряк цукровий кормовий)	16,8	17,3	16,4
кукурудза кормова	5,8	4,5	4,2
трави однорічні	14,7	14,7	14,1
трави багаторічні	55,5	56,2	57,6

Додаток 3

Вирощування сільськогосподарських тварин у підприємствах по районах у 2021 році

(у живій масі; ц)

	Сільськогосподарські тварини усіх видів	Велика рогата худоба	Свині	Вівці та кози	Птиця свійська
Рівненська область	363991	19900	35130	28	308933
райони					
Вараський	к	к	—	—	—
Дубенський	189360	к	к	26	183233
Рівненський	166237	11780	к	к	к
Сарненський	к	4692	к	к	к